

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 11ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2001

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

ΔΙΚΑΙΟ. — Ἐπιεικεῖς καὶ φιλόφρονες διατάξεις τοῦ βυζαντινοῦ ποινικοῦ δικαίου ἀμβλύνουσες τὴν τραχύτητα τοῦ ποινικοῦ κολασμοῦ, ὑπὸ τοῦ Ἀντεπιστέλλοντος μέλους κ. Μενελάου Τουρτόγλου*.

Ἡ Ἰουστινιάνεια νομοθεσία ἀποτελεῖ ὡς γνωστὸν τὴ σπονδυλικὴ στήλη τῶν νομοθετικῶν κειμένων ποὺ ἐπηκολούθησαν. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὰ νομοθετικὰ ἔργα τῶν Ἰσαύρων καὶ τῶν Μακεδόνων δὲν ἀπώλεσε καθόλου τὴν ἀξία τῆς δεδομένου ὅτι οἱ διατάξεις τῶν νεωτέρων αὐτῶν νομοθεσιῶν ἐκφράζουν κατὰ βάση τις ἀνάλογες τοῦ μεγάλου κωδικοποιητικοῦ ἔργου τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αὐτὸ ἄλλωστε τονίζεται ἰδιαιτέρως στὰ ἴδια τὰ νομοθετήματα ὅπου ἀναφέρεται ὅτι μὲ αὐτὰ ἐπεδιώχθη μεταξὺ ἄλλων νὰ καταστῇ «εὐσύνοπτον» τὸ ἐκτεταμένον εὖρος τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἔτσι στὸ προοίμιον τῆς Ἐκλογῆς ἐκτίθεται ὅτι ἐκ τῶν βασικῶν στόχων τῆς καταρτίσεώς τῆς ἀπετέλεσε καὶ τὸ «πρὸς εὐσύνοπτον τῆς τῶν τοιούτων εὐσεβῶν νόμων δυνάμει εἶδησιν»¹. Τὰ ἴδια μνημονεύονται καὶ στὰ νομοθετικὰ ἔργα τῶν Μακεδόνων, ὅπου στὴ μὲν Ἐπαναγωγῆ/Εἰσαγωγῆ ἐπισημαίνεται ὅτι μὲ αὐτὴν ἐπιτυγχάνεται τὸ «σύντομον», τὸ «σαφές» ὅπως καὶ ἡ ἀνακάθαρση τῶν «ἐν πλάτει» κειμέ-

* MÉNÉLAS TOURTOGLOU, *Dispositions indulgentes et philanthropes du droit pénal byzantin atténuant la rigidité des peines attribuées.*

1. L. Burgmann, *Ecloga das Gesetzbuch Leons III und Konstantinos V, Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte*, 10, Frankfurt am Main 1983, σ. 162. Ἐξ ἄλλου ἐνδεικτικὸς ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ ὁ προτασσόμενος τίτλος στὸ νομοθετικὸ αὐτὸ ἔργο: «Ἐκλογή τῶν νόμων ἐν συντόμῳ γενομένη παρὰ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου, τῶν σοφῶν καὶ φιλευσεβῶν βασιλέων, ἀπὸ τῶν ἰσχυροῦτων τῶν διγέστων, τοῦ κώδικος, τῶν νεαρῶν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ διατάξεων...».

νων «των παλαιῶν νόμων»², στὸ δὲ προοίμιο τοῦ Προχείρου Νόμου ὑπογραμμίζεται ὁμοίως ὅτι μὲ τὸ νομοθέτημα αὐτὸ ἐπεδιώχθη ἡ «συντομία». Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν διατάξεων καὶ ἐξ ἑκάστου βιβλίου ἐπελέγησαν νὰ καταγραφοῦν «τὰ ἀναγκαῖα καὶ χρειώδη καὶ συχνῶς ζητούμενα» μὲ τὴν ταυτόχρονη ἀπόδοση τῶν «ρωμαϊκῶν λέξεων εἰς τὴν ἐλλάδα γλωσσῶσαν»³. Ὡς ἐκ τούτου γίνεται φανερὸ ὅτι ἡ Ἰουστινιάνεια νομοθεσία παρὰ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων ὄχι μόνον δὲν καταλύθηκε ἀλλὰ ἀντιθέτως διατηρήθηκε ἀκεραία ἢ χρησιμότητά της καὶ ἀπετέλεσε πηγὴ τῶν μεταγενεστέρων νομοθεσιῶν. Χαρακτηριστικὴ μάλιστα ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ συγγραφέα τῆς «Μελέτης περὶ ψιλῶν συμφώνων», μονογραφίας γραφείσης τὸν 11ον αἰώνα, βεβαιοῦντος ὅτι ἀκόμη καὶ μετὰ τὰ ἐξελληνίσαντα «συνοπτικώτερον»⁴ τὴ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ Βασιλικὰ δὲν ἔπαυσε ἢ ἀνάγκη τῆς προσφυγῆς σ' αὐτὴ γιὰτὶ λόγῳ τῆς εὐρύτητός της ἦταν ἐπικρατέστερη ἐπὶ ἀμφιβόλων θεμάτων⁵.

Εἰδικότερα ὅσον ἀφορᾷ στὶς ποινικὲς διατάξεις τοῦ δικαίου τῶν βυζαντινῶν τίς ἀναφερόμενες στὸν ποινικὸ κολασμὸ τῶν ἐγκληματούντων πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι δὲν διακρίνονται καθόλου γιὰ τὴν ἠπιότητα τῶν ἀπειλουμένων ποινῶν. Ἀντιθέτως πλῆθος καὶ ποικιλία αὐστηροτάτων κυρώσεων ἀνέμενε τοὺς κρινομένους ὡς ἐνόχους. Σὲ ὀρισμένες μάλιστα περιπτώσεις ὄχι μόνον οἱ ὀριζόμενες ἀπὸ τὸ νόμο ποινές, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος ἐκτελέσεως αὐτῶν προκαλεῖ ἀληθινὸ τρόμο καὶ ἀποτροπιασμὸ γιὰ τὴν εὐρηματικὴ σκληρότητα τοῦ νομοθέτη. Ἔτσι λοιπὸν δικαίως καὶ ὁ Μιχ. Ψελλὸς ἀνα-

2. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 237. A. S c h m i n c k, Studien zu mittelbyzantinischen Rechtsbüchern, Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 13, Frankfurt am Main 1986, σ. 6.

3. Ζέπων J. G-R., τ. 2, σ. 115-116.

4. Βλ. ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοὺς σχετικὸς στίχους τῆς Συνόψεως τῶν Νόμων τοῦ Μιχ. Ψελλοῦ (J. G. Westering, Michaelis Pselli poemata, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Latinorum Teubneriana, Stuttgart-Leipzig 1992, σ. 125, στ. 44-48):

«Εἶτα συνοπτικώτερον τοῦ Λέοντος βιβλίον
Τὸ πᾶν ἐξηκοντάβιβλον πάντας τοὺς νόμους ἔχον,
Τοὺς Κώδικας, τὰ Δίγιστα, τὰς Νεαράς συντόμως,
Τὰ σύμφυλα, καὶ σύμπνοα τῶν διαφόρων νόμων,
Διευκρινοῦν, ὑποτιτλοῦν οἰκείως καὶ γνησίως».

5. Henri Monnier (en collaboration avec G. Platon), La meditatio de nudis pactis, Études de droit byzantin, «Variorum Reprints», London 1974, σ. 54-55 καὶ 190-191. Ζέπων J. G-R., τ. 7, σ. 372.

φερόμενος στην ἔμμετρη Σύνοψη τῶν Νόμων του στὰ περιέχοντα ποινικὲς διατάξεις βιβλία τῶν Πανδεκτῶν χαρακτηρίζει τὰ βιβλία αὐτὰ ὡς «φρικτὰ»:

«Καὶ μετὰ τοῦτο πέφυκε δύο φρικτὰ βιβλία
Τὴν αὐστηρίαν ἔχοντα τῶν ποινῶν ἐγκειμένην»⁶.

Ἡ σκληρότητα δὲ αὐτῆ τῶν ποινικῶν κυρώσεων δὲν ἔπαυσε κατὰ βάση νὰ διατηρεῖται καὶ στὰ νομοθετήματα τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων μετὰ τὴν Ἰουστινιανεία νομοθεσία παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ ἀποτυπώνονται ἄλλες, σημαντικώτατες ὅμως μεταρρυθμίσεις ἐνδεικτικὲς τῶν σοβαρῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀνακατατάξεων, πὺ εἶχαν ἐπέλθει προιόντος τοῦ χρόνου στὸ βυζαντινὸ χῶρο.

Μιὰ τέτοια ἀξιοσημείωτη μεταβολὴ ὑπῆρξε π.χ. ἡ διαπιστουμένη στὶς διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων ἐξαφάνιση κάθε προνομιακῆς ποινικῆς μεταχειρίσεως πὺ ἔχαιραν οἱ χαρακτηριζόμενοι ὡς «ἐντιμοὶ» πολῖτες σὲ σύγκριση μὲ τὴ δυσμενέστερη τῶν «εὐτελῶν»⁷. Ἡ ἐξίσωση βεβαίως τῶν δύο αὐτῶν κοινωνικῶν τάξεων ἐνώπιον τοῦ νόμου δὲν ἐσήμαινε καὶ τὴν παντελεῖ ἐξάλειψη ὁποιασδήποτε ἄνισης μεταχειρίσεως τῶν ἐλευθέρων βυζαντινῶν πολιτῶν. Καὶ τοῦτο, διότι στὶς διατάξεις τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ἀπαντοῦσε καὶ ἄλλη ἄνιση ποινικὴ μεταχείριση τῶν πολιτῶν ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἐδραζομένη στὴ διάκριση «εὐπορος-ἄπορος». Σύμφωνα δὲ μὲ τὶς διατάξεις αὐτὲς οἱ «εὐποροὶ» ἀντιμετωπίζοντο εὐμενέστερα τῶν «ἀπόρων». Ἡ ἀναδυθεῖσα μάλιστα κοινωνικὴ αὐτὴ τάξη τῶν καλουμένων «εὐπόρων» ἀπέκτησε μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου τόση δύναμη, ὥστε κατόρθωσε σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις καὶ νὰ ὑποκαταστήσει τοὺς «ἐντίμους» στὰ προνόμια πὺ ἀπελάμβαναν, ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς ὑπέπιπταν σὲ ὀρισμένες ἀξιοποινες πράξεις.

Ἀργότερα οἱ Μακεδόνες αὐτοκράτορες ἐπανάφεραν τὴν ἄνιση ποινικὴ μεταχείριση «ἐντίμων-εὐτελῶν». Ἡ ἀναβίωση ὅμως τῶν διακρίσεων ἀντέβαινε καταφώρως πρὸς τὴ λαϊκὴ περὶ δικαίου συνείδηση. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ ὑπὸ τὴν πίεση τῶν πραγμάτων ἀναγκάστηκαν οἱ Μακεδόνες νὰ προβοῦν σὲ ὀρισμένες μεταρρυθμίσεις

6. L. G. Westerink, ἔνθ' ἀν., σ. 125, στ. 38-39.

7. Βλ. ἐκτενῶς Μεν. Τουρτόγλου, Κοινωνικαὶ τινες ἐπιδράσεις ἐπὶ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον, Ἐπετ. Κέντρου Ἑρευν. Ἱστορ. Ἑλλην. Δικαίου, τ. 12, ἐν Ἀθήναις 1968, σ. 182 ἐπ. καὶ «Μελετήματα Ἱστορίας Ἑλληνικοῦ Δικαίου», Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1984, σ. 36 ἐπ. Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσότητος τῶν πολιτῶν ἐναντι τῶν νόμων εἶχε ἤδη διακηρύξει ὁ Δημοσθένης, ὁ ὁποῖος ἐφρόνει ὅτι ἔπρεπε «ἐφ' ἅπασιν τοῖς πολίταις κοινούς τοὺς νόμους τιθέναι» (Δημοσθ. κατὰ Τιμοκράτους 116). Ὁ δὲ Παῦλος ἀργότερα στὴν περίφημη πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ του (κεφ. γ', 28) διατυπώνει τὰ ἄκρως προωθημένα γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ὅτι: «Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλληνας, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ. Πάντες ὑμεῖς εἰς ἕστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ».

πού εἶναι ἐμφανεῖς στὰ νομοθετικά τους ἔργα καὶ μὲ τὶς ὁποῖες ἀποσκοποῦσαν στὸν περιορισμὸ τῆς ἀνισότητος.

Ἐναντιούμενο τῆς παρουσίας ἀνακοινώσεως, ὅπως ἄλλωστε μαρτυρεῖ καὶ ὁ τίτλος τῆς, ἀποτελοῦν οἱ ἐπιεικεῖς καὶ φιλόανθρωπος γιὰ τοὺς κατηγορουμένους διατάξεις, πού ἀπαντοῦν στὸ ποινικὸ (οὐσιαστικὸ καὶ δικονομικὸ) δίκαιο τῶν βυζαντινῶν. Ἡ ἐκτίμηση ὅμως τῆς ἀξίας καὶ τῶν πραγματικῶν διαστάσεων τῶν διατάξεων αὐτῶν, καθιστᾷ ἀναγκαῖα τὴν ἐξέτασή τους σὲ συνάρτηση μὲ τὸ κρατῆσαν σύστημα κολασμοῦ τῆς βυζαντινῆς ποινικῆς νομοθεσίας. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο στὰ ἐπόμενα προτάσσονται σὲ ἀδρῆς γραμμῆς ὅσες διατάξεις ἀναφερόμενες γενικότερα στὴν τιμώρηση τοῦ ἐγκλήματος ἐκρίθησαν χρήσιμες γιὰ τὴν πραγμάτευση τοῦ θέματος.

I. ΟΙ ΠΟΙΝΕΣ

Ἐπανερχόμενοι στὸ θέμα τοῦ ποινικοῦ κολασμοῦ⁸, ὅπως αὐτὸς ἐμφανίζεται στὶς ποινικῆς διατάξεις τῶν βυζαντινῶν, παρατηροῦμε ὅτι οἱ ἀπαντῶμενες ἀνάλογα μὲ τὴ βαρύτητα τοῦ ἐγκλήματος ποινὲς διεκρίνοντο κατὰ τὶς πηγὰς σὲ ἐκεῖνες ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἄλλες μὲν «θάνατον ἐπάγουσιν, αἱ δὲ δουλείαν, αἱ δὲ πολιτείας ἐκπτωσιν, αἱ δὲ ἐξορίαν, αἱ δὲ σωφρονισμὸν εἰς σῶμα, ἡγουν πληγὰς καὶ δαρμούς, ἢ δεσμούς, ἢ ζημίαν σὺν ἀτιμίᾳ ἢ στέρησιν ἀξίας τινός, ἢ πράγματος κώλυσιν»⁹.

Σ κ ο π ὀ ς τ ῆ ς π ο ι ν ῆ ς. Ἡ ἰδέα τῆς προλήψεως μελλόντων ἐγκλημάτων καὶ γενικότερα τῆς ἀναχαιτίσεως τῆς ἐγκληματικότητος ὡς δικαιολογητικὴ βάση καὶ σκοπὸς τῆς ποινῆς δὲν ἦταν καθόλου ἄγνωστη στὴ βυζαντινὴ ποινικὴ νομοθεσία, ἐμφανιζομένη μάλιστα ἐνίοτε στὶς πηγὰς καὶ ὑπὸ τὴν ταυτόχρονη μορφή τῆς ἐιδικῆς προλήψεως. Κυρίαρχος ὅμως στόχος τῶν κυρώσεων, οἱ ὁποῖες ἐμνημονεύθησαν,

8. Πρβλ. T h. M o m m s e n, *Le droit pénal romain* (μετ. J. Duquesne), III, Paris 1907, σ. 229 ἐπ. Σ π. T ρ ω ι ἄ ν ο υ, *Οἱ ποινὲς στὸ βυζαντινὸ δίκαιο* («Ἐγκλημα καὶ τιμωρία στὸ Βυζάντιο», Ἰδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρν), Ἀθήνα 1997, σ. 13 ἐπ. — B. S i n o g o w i t z, *Studien zum Strafrecht der Ecloge*, *Πραγματεῖα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 21 (1956), σ. 17 ἐπ. — J. K o d e r, *Delikt und Strafe im Eparchenbuch. Aspekte des mittelalterlichen Korporationswesens in Konstantinopel*, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*, 41 (1991), σ. 113 ἐπ. — F. S i t z i a, *Aspetti della legislazione criminale nelle Novelle di Giustiniano. Il problema della giustificazione della pena*, *Subseciva Groningana*, 4 (1990), σ. 211 ἐπ. — E. P a t l a g e a n, *Byzance et le blason pénal du corps. Du châtement dans la cité. Supplices corporels et peine de mort dans le monde antique*, *Collections de l'École Française de Rome*, 79 (1984), σ. 405 ἐπ.

9. *Synopsis minor*, II', σζ'. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6.σ. 500. — Ἀτταλ. ΛΕ', ρ4ζ'. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 7, σ. 482. — Βασ. 60.51.6, 7, 8.

φαίνεται ότι ἦταν κατὰ τὸν βυζαντινὸ νομοθέτη ἡ ἀνταπόδοση τοῦ γενομένου κακοῦ μὲ ἄλλο ἰσάξιο. Τὴν ἰδέα ἀκριβῶς αὐτὴ τῆς ἀνταποδόσεως ἀποδίδει μὲ ἰδιάζουσα σαφήνεια ὁ ὀρισμὸς περὶ τῆς ποινῆς ποὺ δίδεται στὴ Σύνοψη τῶν Βασιλικῶν¹⁰, κατὰ τὴν ὁποία:

«Ποινή ἐστὶν ἁμαρτήματος ἐκδίκησις...»

Ἐξ ἄλλου ἡ ἰδέα τῆς ἀνταποδόσεως ἐκφράζεται καὶ μὲ τὴν ταυτοπάθεια, ποὺ προβλεπόμεναι στίς διατάξεις τοῦ βυζαντινοῦ ποινικοῦ δικαίου ἐπὶ ὀρισμένων ἐγκλημάτων. Τοῦτο π.χ. συνέβαινε ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς τυφλώσεως. Ὁ δράστης τοῦ ἐγκλήματος αὐτοῦ ὑφίστατο τὴν ποινικὴ κύρωση τῆς ταυτοπαθείας. Ἔτσι καὶ ὁ Μιχ. Ψελλὸς ἀναφέρει στοὺς περιεκτικὸς στίχους τῆς Συνόψεως τῶν Νόμων του:

«Ἐχει τὴν ταυτοπάθειαν, εἴ τις τυφλώσει κόρας,
πλὴν ὀφθαλμὸν ἀντ' ὀφθαλμοῦ εἰκότως ἀποδώσει»¹¹.

Ὁμοίως ὡς ἀπολύτως συνεπῆ πρὸς τὴν κυριαρχοῦσα στὸ βυζαντινὸ ποινικὸ δίκαιο βασικὴ ἰδέα τῆς ἀνταποδόσεως, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ποινὴ κατ' εἶδος καὶ μέτρον τελεῖ σὲ ἀναλογία πρὸς τὴν βαρύτητα τοῦ τελεσθέντος ἐγκλήματος, εἶναι καὶ τὰ ὅσα ὁ Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς διατυπώνει στίς Νεαρές του¹². Κατὰ τὸν Λέοντα δίκαιη ποινὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ βρίσκεται σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὴν βαρύτητα τοῦ ἐγκλήματος. Γιατί, ὅταν ἡ ποινὴ ὑπερβαίνει τὸ μέτρον τότε «οὐκέτι δίκης ἔργον, ἀδικίας δὲ μᾶλλον εἶη τὸ γινόμενον» καὶ «... τὸ δὲ βαρυτέρα κολάζειν ποινῇ τὸ ἀμάρτημα, ἀλλ' οὐ καθ' ὅσον ἄξιον, οὐκ ἐστὶ δίκαιον ἐκδίκησις, ἀλλ' ἐν σχήματι δίκης ἀδικίας ἄρχειν. Τὸ γὰρ μὴ πρὸς μέτρον τοῦ πταίσματος τιμωρεῖσθαι τὸν πταίσαντα ἀδικεῖν ἐστὶν, οὐχὶ τὰ δίκαια ποιεῖν»¹³. Πάντως ἀξίζει νὰ ἐπισημανθῇ ὅτι ὁ Λέων ἀντιμετωπίζει

10. P.I, 29 καὶ 131. Ζέπω ν J. G-R, τ. 5, σ. 497 καὶ 504. Βασ. 2.2.126.

11. L. G. Westerkink, ἔνθ' ἄν., σ. 157, στ. 860-861. Ἡ ταυτοπάθεια προβλεπόμεναι ὁμοίως καὶ στὸ ἐγκλημα τῆς συκοφαντίας: «Ὁ συκοφάντης τῇ ταυτοπαθείᾳ ὑπόκειται» (Ἐπιναγωγὴ/Εἰσαγωγὴ 40.18. Ζέπω ν J. G-R, τ. 2, σ. 361). Πρὸχειρος Νόμος 39.15. Ζέπω ν, τ. 2, σ. 218. — Cod. 9.46.10. — Ἀρμενόπουλος 6.9.3. — «Τῶν κεφαλικῶν ἐγκλημάτων αἱ συκοφανταὶ κεφαλικάς ἔχουσι τὰς τιμωρίας» (Ecloga ad Prochiron mutata 37.46. Ζέπω ν J. G-R, τ. 6, σ. 301).

12. Βλ. σχετικῶς Νεαρές 61, 62, 64, 66, 67, καὶ 105 (P. Noailles et A. Dain, Les Nouvelles de Léon VI le Sage, Paris 1944, σ. 227, 229, 235, 239, 243 καὶ 343. — Ζέπω ν J. G-R, τ. 1, σ. 131, 132, 134, 136, 137 καὶ 173.

13. P. Noailles et A. Dain, ἔνθ' ἄν., σ. 229 καὶ 241. — Πρβλ. καὶ G. Ferrari

στις Νεαρές του τὴν ἀνταπόδοση καὶ ὡς μέσον πραγματώσεως τῆς προλήψεως¹⁴.

Οἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσες ἀντιλήψεις τοῦ Λέοντος περὶ μέτρου καὶ δικαίας ποινῆς δὲν εἶναι νέες οὔτε καὶ ἐκφράζονται τὸ πρῶτον μὲ τις Νεαρές του. Ἀντιθέτως φαίνονται σαφῶς ἐπηρεασμένες ἀπὸ σχετικές διατάξεις τῆς Ἰουστινιάνειας νομοθεσίας παρὰ τὸ ὅτι οἱ τελευταῖες ἔχουν ὡς ἀποδέκτη ὅχι τὸ νομοθέτη, ἀλλὰ τὸ δικαστή. Συγκεκριμένα σχετική διάταξη τῶν Πανδεκτῶν ὀρίζει ὅτι ὁ δικαστής κατὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς πρέπει νὰ κινεῖται μέσα στὰ πλαίσια τοῦ μέτρου καὶ σὲ καμμιὰ περίπτωση δὲν πρέπει νὰ ἐπιζητῇ τὴ δόξα οὔτε τῆς αὐστηρότητας οὔτε καὶ τῆς ἐπιεικείας¹⁵.

Ἡ θανατικὴ ποινὴ καὶ τρόποι ἐκτελέσεως αὐτῆς. Τὴν τραχύτητα τῶν ἀπειλουμένων ποινῶν ἐπέτεινε σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις καὶ ὁ βάνουσος τρόπος ἐκτελέσεως αὐτῶν. Εἰδικότερα γιὰ τοὺς καταδικαζομένους στὴ θανατικὴ ποινὴ δὲν ὑφίστατο πάγιος καὶ ὁμοίμορφος τρόπος ἐκτελέσεως αὐτῆς. Κι αὐτό, γιὰ τὴν θανάτωση μὲ τὸ ξίφος¹⁶, παρὰ τὸ ὅτι ἦταν συνήθης, δὲν ἀποτελοῦσε ὅμως καὶ τὸν μοναδικὸ τρόπο ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς. Στις πηγές ἀπαντᾷ μὲ σειρά ἀλλων ἀποκρουστικῶν τρόπων θανατώσεως τῶν καταδικασθέντων σὲ θάνατο. Ἔτσι

d a l l e S p a d e, Il diritto penale nelle «Novelle» di Leone il filosofo, Scritti Giuridici, 1, σ. 11. — Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρο, Αἰ φιλοσοφικὰ καὶ κοινωνιολογικὰ ἰδέαι Λέοντος ΣΤ, τοῦ Σοφοῦ ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς ἐξουσίας τοῦ νομοθέτου, «Δίκαιον καὶ κοινωνικὴ συνείδησις», Ἀθήνα 1972, σ. 114. — Γ. Κουσουλάκου, Μεσότης καὶ μέτρον ἐν τῇ ἐλληνικῇ διανοήσει, «Ξένιον», Festschrift für Pan. J. Zepos, I, Athen-Freiburg/Br.-Köln 1973, σ. 225 ἐπ.

14. «Ἄξιον μὲν τοὺς δημοσίων ἀδικημάτων ἐνόχους κολάζειν καὶ τοιαύταις ὑπάγειν τιμωρίας αἱ μέλλουσιν... ἀνακόπτειν τὰ ἀδικήματα». «Καλὸν ἢ ἐκ τῶν νόμων ἐπαγομένη τιμωρία καὶ κόλασις, ὅτι σωφρονίζει τὸ ἄτακτον καὶ ἄκοντας ἀναστέλλει τῆς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ρύμης τοὺς προπετεῖς ἐπὶ κακίαν» (Νεαρές 62 καὶ 105. P. N o a i l l e s e t A. D a i n, ἐνθ' ἄν., σ. 229 καὶ 343).

15. «Pespiciendum est iudicandi, ne quid durius aut remissius constituatur, quam causa deposcit: nec enim aut severitatis aut clementiae gloria affectanda est, sed perpenso iudicio, prout quaeque res expostulat, statuendum est. Plane in levioribus causis proniores ad lenitatem iudices esse debent, in gravioribus poenis severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi». (Dig. 48.19.11). Πρβλ. Βασ. 60.51.11 καὶ σχόλιο.

16. Βλ. ἐνδεικτικὰ Πρόχειρος Νόμος 39.19, 20, 21, 40, 73, 77, 79, 82. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 218, 220, 225 καὶ 226. — Ἐπαναγωγή|Εἰσαγωγή 40.23, 24, 45, 66, 83, 88. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 361, 363, 365, 367. Ἀρμενόπουλος 6.6.3, 8· 6.8.3· 6.10.2,6,8. — Dig. 48.8.3, 48.19.38. § 5, 49.16.7. — Cod. 9.18.3. — Ἐκλογή 17.38, 41, 42, 43, 45, 46, 52. L. B u r g m a n n, ἐνθ' ἄν., σ. 240, 242. — Ὅταν ὁ νόμος ὠριζε ὡς ποινὴ τὸ θάνατο μὲ τὸ ξίφος ἀπεκλείετο ἢ θανάτωση μὲ ἄλλο μέσο, δηλαδὴ μὲ πέλεκυ, βέλος, ράβδο, βρόχο καὶ φυσικὰ οὔτε μὲ δηλητήριο. Ἀπαγορευόταν δὲ στοὺς ἄρχοντες νὰ ἐπιτρέπουν στοὺς καταδικαζομένους τὴν ἐπιλογὴ τοῦ τρόπου ἐκτελέσεώς τους (Dig. 48.19.8 § 1. Βασ. 60.51.8 καὶ σχόλιο. Ἀτταλ. 35.ρῆζ. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 482).

π.χ. προβλέπονται θανατώσεις με τήν πυρά¹⁷ ἢ ὁποία, μεταξύ ἄλλων, ἐμφανίζεται σὲ μεταγενέστερες ἰδίως πηγές καὶ ὡς ποινή τῶν πατροκτόνων καὶ γενικότερα τῶν συγγενοκτόνων¹⁸· μετὰ τὴν φούρκα, ποὺ προσωμοιάζε μετὰ τὴν ἀγχόνη¹⁹· μετὰ τὴν «ὑποβολή» στὰ θηρία²⁰ ἢ τὴν θηριομαχία²¹, μετὰ τὸν ἀνασκολοπισμὸς²². Τέλος ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀπὸ Νεαρά τοῦ αὐτοκράτορα Μαυρικίου πληροφοροῦμεθα ὅτι στὸν φονεύσαντα

17. Ἐκλογή 17.41. L. Burgmann, ἔνθ' ἄν., σ. 241. — Ἐπαναγωγή/Εἰσαγωγή 40.20, 21, 38, 39. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 361, 362. — Πρόχειρος Νόμος 39.17, 18, 36, 37. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 218, 220. — Ἀρμενόπουλος 6.12.2, 4. — *Ecloga ad Prochiron mutata* 35. 11. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 296. — *Cod.* 9,18.3.

18. Βασ. 60.40.1, 8. — *Synopsis Basilicorum* Φ. VI, 30. Ζέπων J. G-R, τ. 5, σ. 573. — *Epanagoge Aucta* XLIII, 4. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 184. — *Epitome* 45.23, 80. Ζέπων J. G-R, τ. 4, σ. 575, 579. — Πρόχειρος Νόμος 39.35. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 220. — Ἀρμενόπουλος 6.6.16. — *Prochiron Auctum* XXXIX, 114. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 291. — Κατὰ τὴν Ἰουστινιάνεια νομοθεσία οἱ φονεῖς γονέων καὶ γενικότερα τῶν συγγενῶν ὑφίσταντο τὴν φρικτὴν ποινὴν νὰ ριφθοῦν στὴ θάλασσα ἢ σὲ ποταμὸ ἐντὸς σάκκου γεμάτου ἀπὸ φίδια (*Cod.* 9.17.1. — *Dig.* 48. 9.9). Στὴ δὲ Ἐπιτομή (45.23. Ζέπων J. G-R, τ. 4, σ. 575) ἀπαντᾷ διάταξη σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία «... ὁ πατροκτόνος ῥάβδοις ἡμαγμένους τυπτόμενος εἰς σάκκον ἐρράπτεται μετὰ κυνὸς καὶ ἀλεκτρυόνος καὶ ἐχίδνης καὶ πιθήκου καὶ εἰς θάλασσαν ρίπτεται εἰ δὲ μὴ πλησιάσῃ ἢ θάλασσα, θηρίους παραδίδοται». Πρβλ. καὶ Βασ. 60.40.5 (σχόλιο).

19. Πρόχειρος Νόμος 39.16,17. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 218. *Prochiron Auctum* 39. 33, 36, 224. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 282 καὶ 305. Ἐπαναγωγή/Εἰσαγωγή 40.19. Ζέπων J. G-R., τ. 2, σ. 361. Ἀρμενόπουλος 6.6.25, 6.8.2. Ἐκλογή 17.50. L. Burgmann, ἔνθ' ἄν., σ. 242. Παραλλαγή τῆς ποινῆς τῆς φούρκας σὲ περισσότερο θηριώδη μορφή ἀπαντᾷ στὴ διάταξη ποὺ ὀρίζει ὅτι: «Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μαντευόμενοι, εἰ καὶ ἀξιωματικοὶ εἰσίν, ἐν ξύλῳ ἀναρτάσθωσαν καὶ ζεσέσθωσαν». (*Ecloga ad Prochiron mutata* 35.14. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 296). Πρβλ. καὶ P. Speck, *Der Tod an der furca καὶ τὸ Ἰδιόυ, Eine Quelle zum Tod an der furca, Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*, τ. 40 καὶ 42, Wien 1990 καὶ 1992, σ. 349-350 καὶ 83-85.

20. Βασ. 60.25.1 (= *Dig.* 47.14.1). — *Attal.* 35, ρμβ'. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 477. — *Ecloga ad Prochiron mutata* 37.11. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 299. — *Prochiron Auctum* XXXIX, 37, 208, 218. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 282, 301 καὶ 302.

21. Βασ. 60.39.6 (= *Dig.* 47.9.12).

22. «Οἱ πρὸς πολεμίους παραγινόμενοι καὶ τὰς ἡμετέρας βουλὰς ἀναγγέλλοντες, ἢ ἀνασκολοπιζονται ἢ καίονται» (Ἐπαναγωγή/Εἰσαγωγή 40.20. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 361). Πρβλ. καὶ Νεαρά 67 τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ τὴν μεταρρυθμιζουσα ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον τὴν ποινὴν τοῦ παλαιοῦ νόμου, ποὺ ὀριζε γιὰ τὸν αὐτομολήσαντα πρὸς ἐχθροὺς καὶ ἐκουσίως ἐπανελθόντα «ἐκδοτον εἰς βρῶσιν θηρίους γίνεσθαι ἢ ἀνασκολοπιζέσθαι». P. Noailles et A. Dain, ἔνθ' ἄν., σ. 243 ἐπ. ὅπου ὁμως ἐσφαλμένως τὸ ἀνασκολοπιζῶ (empaler) μεταφράζεται ὡς ἀπαγχονίζω (pendre, «pendu»). Σημειωτέον ὅτι ἡ ποινὴ τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ εὐρύτατα ἐφηρμόζετο ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς. Περὶ αὐτοῦ βλ. Δ. Πετροπούλου, Ἐθναθάτωσις δι' ἀνασκολοπισμοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, ΚΓ', Ἀθῆναι 1953, σ. 531 ἐπ.

«τὸν διασωθέντα τῆς ζαλῆς τῶν κυμάτων» ἐπεβάλλετο ὡς ποινή νὰ συνταφῆ ζωντανὸς μὲ τὸ νεκρὸ²³.

Διάφορες ἄλλες ποινές. Ἐξαιρουμένης τῆς θανατικῆς ποινῆς καὶ τῶν φρικτῶν τρόπων ἐκτελέσεως αὐτῆς, ὁ κολασμὸς καὶ ὅσων ἄλλων ἐγκλημάτων δὲν ἐπέσυραν τὴν ἐσχάτη τῶν ποινῶν δὲν φαίνεται ὅτι ὑπελείπετο καθόλου σὲ σκληρότητα. Ἔτσι ἐκτὸς τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου οἱ σημαντικότερες κυρώσεις, πλὴν τῶν περιουσιακῶν, ποὺ ἀπαντοῦν στὶς βυζαντινὲς νομικὲς πηγὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

α) Οἱ ποινὲς τοῦ μετάλλου καὶ τοῦ περιορισμοῦ οἱ ὁποῖες συγκατελέγοντο στὶς κυρώσεις ἐκεῖνες ποὺ ἀπεδίδοντο μὲ τὸν ὄρο «ἐσχάτη τιμωρία». Κι αὐτὸ γιατί, κατὰ τὴ σχετικὴ διάταξη τῶν Βασιλικῶν ἀμφότερες εὐρίσκοντο πολὺ πλησίον πρὸς τὸ θάνατο²⁴. Εἰδικότερα μάλιστα ἡ ποινή τοῦ μετάλλου ποὺ ἀποτελοῦσε μιὰ μορφή καταναγκαστικῆς ἐργασίας, συνίστατο κατὰ τὶς πηγὲς στὸ «καταδικασθῆναι τινὰ ἄσβεστον ποιεῖν ἢ θεῖον ὀρύττειν»²⁵.

β) Ἡ ποινή τῆς ἐξορίας ποὺ μποροῦσε νὰ εἶναι πρόσκαιρη εἴτε καὶ διηνεκῆς. Διέφερε δὲ τῆς βαρύτερης ποινῆς τοῦ περιορισμοῦ²⁶, γιατί ἡ ἐξορία ἐ-

23. Ζέπων J. G-R, τ. 1, σ. 26-27.

24. «Ἐσχάτη τιμωρία ἐστὶ τὸ φουρισθῆναι, καὶ καυθῆναι, καὶ ἀποκεφαλισθῆναι, καὶ μεταλλισθῆναι, καὶ περιορισθῆναι. ταῦτα γὰρ πλησιάζει καὶ μιμεῖται θάνατον». (Βασ. 60.51.26).

25. Βασ. 60.51.8 (= Dig. 48.19.8§10). — Ἀτταλ. ΛΕ' ρ4θ'. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 482. *Synopsis Basilicorum*, M, XI. Ζέπων J. G-R, τ. 5, σ. 419. — *Synopsis Minor* II', σή'. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 501. — Ἀρμενόπουλος, Append. III, 32. Γιὰ τοὺς καταδικασθέντες δὲ «εἰς μέταλλον» χωρὶς ταυτοχρόνως νὰ ὀρισθῆ καὶ ὁ χρόνος τῆς καταδίκης τους, ἐλογίζετο ὅτι κατεδικάσθησαν γιὰ μιὰ δεκαετία (*Synopsis Minor* M', ξη'. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 460.— Ἀτταλ. ΛΕ', σς'. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 483. — Βασ. 60.51.22. Ἀρμενόπουλος 1.4.70). Διέφερε δὲ ἡ καταδίκη «εἰς μέταλλον» ἐκείνης τοῦ καταδικασθέντος εἰς «ἔργον μετάλλου» ὡς πρὸς τὰ δεσμὰ. Καὶ τοῦτο, διότι «ὁ εἰς μέταλλον καταδικαζόμενος βαρύτεροις περιβάλλεται δεσμοῖς». Βασ. 60.51.8. (= Dig. 48.19.8 § 6) καὶ Βασ. 60.51.40 (σχόλιο). Πρβλ. ὁμως καὶ Βασ. 60.30.2 (σχόλιο). Δὲν διέφευγαν δὲ τῆς ποινῆς τοῦ μετάλλου οὔτε οἱ γυναῖκες Βασ. 60.51.8 (= Dig. 48.19.8§8). Ἀπηλλάσσοντο ὅμως οἱ «τίμιοι ἄνδρες» (Βασ. 60.51.26), οἱ στρατιῶτες (*Synopsis Basilicorum*, Σ'. IV, 1. Ζέπων J. G-R, τ. 5, σ. 509—510), ὅπως καὶ τὰ τέκνα τῶν «διὰ γῆρας ἀποστρατευθέντων» (Βασ. 60.51.43 (= Cod. 9.47.5). Τέλος ἀπὸ τὶς νομικὲς πηγὲς πληροφοροῦμεθα ὅτι οἱ μεταλλιζόμενοι ὑφίσταντο καὶ στίξη μὲ τὴν ἀναγραφή τῆς τιμωρίας στὸ σῶμα. Ἡ σχετικὴ διάταξη τῶν Βασιλικῶν (60.51.54. — *Synopsis Basilicorum*, M, XI. Ζέπων J. G-R, τ. 5, σ. 419) χωρὶς νὰ καταργεῖ τὸ στιγματισμὸ ὀρίζει νὰ γίνεται στὰ χέρια ἢ στὰ πόδια τῶν καταδικαζομένων «ὥστε ἡ ὄψις, ἦτις πρὸς μίμησιν τῆς ὠραίουτητος τῆς οὐρανίας ἐστὶ πεπλασμένη, μηδαμῶς σπιλωθῆ»). Πρβλ. καὶ Φ. Κουκολέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τ. 6, ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 63 ἐπ.

26. «Τὸ περιορισθῆναι δὲ τοῦ ἐξορισθῆναι κατὰ πολὺ βαρύτερον». *Synopsis Minor*, Φ, 26. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 539. Ἀτταλ. XXXV, σιδ'. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 483.

φύλαττε «τὴν πολιτείαν καὶ τὴν τοῦ διατίθεσθαι ἐξουσίαν τοῦ καταδικασθέντος»²⁷, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὸν περιορισμό, ὁ ὁποῖος «καὶ τὴν πολιτείαν, καὶ τὴν οὐσίαν ἀπόλλει»²⁸. Σημαντικὸ ἐπίσης στοιχεῖο γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ χρόνου διαρκείας τῆς ποινῆς τῆς πρόσκαιρης ἐξορίας ἀποτελοῦσε, ὅπως φαίνεται σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, καὶ ἡ ἡλικία τοῦ κρινομένου ὡς ἐνόχου. Ἔτσι π.χ. ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος «τῶν ἀποκινηθέντων ὄρων» ἐὰν ὁ ἐνοχὸς ἦταν «νεώτερος» ἐτιμωρεῖτο γιὰ χρόνον ἐξορίας μακρότερο. Ἀντιθέτως γιὰ τοὺς γέροντες ὁ χρόνος ἔπρεπε νὰ ὀρίζεται βραχύτερος²⁹.

γ) Ἡ ποινὴ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ κλπ. Μία σειρὰ βαναύσων ποινῶν μὲ προεξάρχοντες τοὺς ἀκρωτηριασμούς, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἐπεξετάθησαν στὴν Ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων³⁰, ἀπαντοῦν συχνότατα στὸ σύστημα κολασμοῦ τῆς βυζαντινῆς ποινικῆς νομοθεσίας. Ἔτσι π.χ. ὄχι μόνον ἀκρωτηριασμοί, συνήθως τῶν χερσιῶν³¹, ἀλλὰ καὶ ἡ ρινοκοπία³², ἡ κοπή τῆς γλώσσας³³ ἀκόμη καὶ τῶν γεννητικῶν ὀργά-

27. Βασ. 60.54.7.

28. Βασ. 60.54.14. «Τῶν μὲν περιοριζομένων τὰ πράγματα, ἐὰν οἱ δυνάμενοι περιορίζειν ἐπαγάγωσι τὴν τιμωρίαν, τῷ δημοσίῳ διαφέρουσιν. ἐπειδὴ καὶ σιωπηρὰ δήμευσις ἐπακολουθῆ τῇ τιμωρίᾳ» (Βασ. 60.51.46).

29. Βασ. 60.31.2 (= Dig. 47.21.2) καὶ 60.31.1 (σχόλιο). — *Synopsis Basilicorum*, Ο', VIII, 8. Ζ ἐ π ω ν J. G-R, τ. 5, σ. 454. — *Synopsis Minor*, Ο', λς'. Ζ ἐ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 487. — Ἀρμενόπουλος 6.7.11.

30. Γιὰ τὸ ποινικὸ δίκαιο τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων, βλ. B. S i n o g o w i t z, Studien zum Strafrecht der Eclogie, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 21, ἐν Ἀθήναις 1956. Ὁσον ἀφορᾷ στὰ ὑποστηρικθέντα ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς Ἐκλογῆς γενίκευση τῆς ποινῆς τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ ἐπὶ σειρᾶς ἐγκλημάτων ἐγένετο ἀπὸ λόγους φιλανθρωπίας καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδραση χριστιανικῶν ἰδεῶν, σύμφωνα μὲ τις ὁποῖες ὁ ἀκρωτηριασμὸς ἦταν προτιμότερος ἀπὸ τὴ θανάτωση τοῦ ὑπαίτιου [C. A. S p u l b e r, L'Eclogue des Isauriens, Cernautzi (Roumanie), 1929, σ. 185], δὲν νομίζω ὅτι εἶναι πειστικά. Πρβλ. ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὰ ἐκτιθέμενα ὑπὸ G. O s t r o g o r s k y, Histoire de l'État Byzantin, Paris 1956, σ. 188. T. E. G r e g o r y, The Eclogia of Leo III and the Concept of Philanthropia, «Βυζαντινά», τ. 7, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 269 ἐπ. Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἀκρωτηριασμοὶ μελῶν τῶν ἐνόχων ἀξιοποιῶν πράξεις ἦσαν πολὺ συνήθεις καὶ στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη. Περὶ αὐτοῦ βλ. El. Santschi, Procès criminels en Crète vénitienne (1354-1389), «Θησαυρίσματα», τ. 7 (1970), Βενετία, σ. 82 ἐπ.

31. Πρβλ. *Πρόχειρος Νόμος* 39.5, 14, 18, 22, 40, 53, 54, 56, 57. Ζ ἐ π ω ν J. G-R, τ. 2, σ. 216, 217, 218, 220, 223. — *Ἐπαναγωγὴ/Εἰσαγωγὴ* 40.5, 17, 21, 25, 45, 68, 72, 88, 89. Ζ ἐ π ω ν J. G-R, τ. 2, σ. 360, 361, 363, 365, 366, 367. — Ἀρμενόπουλος 6.5.9, 11, 13, 14. 6.13.4 καὶ 6.14.3. — Βασ. 60.48.20 (=Cod. 9.20.15). — *Ἐπαναγωγή Αὐκτα* 52.5, 11, 50. Ζ ἐ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 201 καὶ 205.

32. *Πρόχειρος Νόμος* 39.40, 43, 45, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69. Ζ ἐ π ω ν J. G-R, τ. 2, σ. 220, 221, 222, 224, 225). — *Ἐπαναγωγὴ/Εἰσαγωγὴ* 40.49, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 61. Ζ ἐ π ω ν J. G-R, τ. 2, σ. 364-365. — Ἀρμενόπουλος 6.2.19, 26· 6.3.3, 4, 6, 9, 10· 6.4.1.

33. Ἐκλογὴ 17.2. L. B u r g m a n n, ἔνθ' ἄν., σ. 226. — *Πρόχειρος Νόμος* 39.46. Ζ ἐ π ω ν

νων³⁴, χωρίς να λείπει και η τύφλωση, αποτελούν ποινές που προβλέπονται σε πλείστες διατάξεις του βυζαντινού ποινικού δικαίου. Ειδικότερα ως προς την ποινή τῆς ρινοκοπίας φαίνεται ὅτι μὲ ἰδιαίτερη συχνότητα ἐπιβάλλεται στὰ ἐγκλήματα κατὰ τῆς γενετήσιας ἐλευθερίας, ὅπως καὶ στὰ σχετιζόμενα μὲ τὸ γάμο καὶ τὴν οἰκογένεια.

“Ὅσον ἀφορᾷ δὲ στὴν ἰδιαίτερος σκληρὴ ποινὴ τῆς τυφλώσεως ἦταν καὶ αὐτὴ ἀρκετὰ γνώριμη στὶς διατάξεις τῆς βυζαντινῆς ποινικῆς νομοθεσίας. Ἀπαντᾷ ὡς κύρωση ἐπὶ ὀρισμένων κατηγοριῶν ἐγκλημάτων. Ἔτσι διάταξη τῆς Ἐκλογῆς³⁵ προβλέπει τὴν ποινὴ τῆς τυφλώσεως γιὰ τὸν κλέπτη πράγματος ἀφιερωμένου στὴ θρησκευτικὴ λατρεία ἐνῶ μὲ τὴν ἴδια ποινὴ κολάζεται καὶ ἀπὸ τὸν Πρόχειρο Νόμο³⁶ «ὁ ἐν θυσιαστηρίῳ ἐν ἡμέρᾳ ἢ ἐν νυκτὶ εἰσιὼν καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν τι ἀφελόμενος». Ἀκόμη μὲ τύφλωση ἐτιμωρεῖτο ἀφ’ ἐνὸς μὲν ὁ ἐπιχειρῶν νὰ κλέψῃ βοῦν ἀπὸ ἀγέλης, ἐάν, ἐκ τῆς πράξεώς του αὐτῆς, ἐξέφευγε ἢ ἀγέλη καὶ ἐγίνετο «θηριόβρωτος» καὶ ἀφ’ ἐτέρου ὁ κλέπτης σίτου, ἐφ’ ὅσον εἶχε καταστῆ ὑπότροπος γιὰ τρίτη φορὰ³⁷.

Ἡ Νεαρά ὅμως 92 τοῦ Λέοντος ΣΤ’ τοῦ Σοφοῦ ἦταν ἐκείνη πού ἐθέσπισε τὴν τύφλωση καὶ ὡς ἓνα διακεκριμένο ἐγκλημα. Ἐκκινῶν δὲ ὁ νομοθέτης ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἴσου κακοῦ ὥρισε ὡς ποινὴ τοῦ ἐγκλήματος τῆς τυφλώσεως τὴν ταυτοπάθεια. Συγκεκριμένα, κατὰ τὴν Νεαρά, ὁ τυφλῶσας συνάνθρωπό του κατὰ τὸν ἓνα ὀφθαλμὸ τυφλοῦται καὶ αὐτὸς κατὰ τὸν ἓνα ὀφθαλμὸ. Ἡ ποινὴ ὅμως καθίστατο ἡπιώτερη, ἐὰν ἡ τύφλωση ἐγίνετο καὶ στοὺς δύο ὀφθαλμούς. Τότε ὁ δράστης ἐτυφλοῦτο κατὰ τὸν ἓνα ὑποχρεούμενος νὰ δώσει καὶ τὸ δίμοιρο τῆς περιουσίας του

J. G-R, τ. 2, 222. — Ἐπαναγωγὴ/Εἰσαγωγὴ 40.70. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 366. — *Prochiron Auctum* 39.146. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 295. — *Ecloga Privata Aucta* 17.2. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 40. — *Ecloga ad Prochiron mutata* 18.2. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 263. — Ἀρμενόπουλος 1.7.19.

34. Βασ. 60.37.85. — Πρόχειρος Νόμος 39.74. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 226. — Ἐπαναγωγὴ/Εἰσαγωγὴ 40.67. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 365. — Ἐκλογὴ 17.39. L. Burgmann, ἔνθ’ ἀν., σ. 59. — Ἀρμενόπουλος 6.4.4. — *Epanagoge Aucta* 52.67. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 207. — *Ecloga ad Prochiron mutata* 19.25. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 269. — *Synopsis Minor*, Α’, νζ’. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 338. — *Prochiron Auctum* 39.191. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 300. — Ἀτταλ. 35. ρλζ’. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 476. — *Synopsis Basilicorum* Κ’, XXVII, 1. Ζέπων J. G-R, τ. 5, σ. 387.

35. 17.15. L. Burgmann, ἔνθ’ ἀν., σ. 230.

36. XXXIX, 58. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 223. Πρβλ. καὶ Ἀρμενόπουλο 6.5.15. — Ἐπαναγωγὴ/Εἰσαγωγὴ 40.69. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 365. — *Epanagoge Aucta* 52.51. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 205. — Ἀτταλ. 35, ροε’. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 480.

37. Ἀρμενόπουλος, Νόμοι Γεωργικοὶ 11, 7 καὶ 12. Πρβλ. καὶ Albertoni, Per una esposizione del diritto bizantino con riguardo all’Italia; Imola 1927, σ. 143.

«εἰς παραμυθίαν» τοῦ θύματος. Τίς ἐπελθοῦσες αὐτὲς ρυθμίσεις τῆς Νεαρᾶς 92 τοῦ Λέοντος ἐκφράζει παραστατικὰ στοὺς στίχους τῆς Συνόψεως τῶν Νόμων του καὶ ὁ Μιχ. Ψελλός:

«Ἐχει τὴν αὐτοπάθειαν, εἴ τις τυφλώσει κόρας
πλὴν ὀφθαλμὸν ἀντ' ὀφθαλμοῦ εἰκότως ἀποδώσει,
εἰ δέ τις ἐξορύξειεν ὄμματα φεῦ! τὰ δύο,
αὐτὸς ἐξορυχθήσεται ὀφθαλμὸν ἓνα μόνον,
ἀντὶ δέ γε τοῦ λείποντος δότω τὴν διμοιρίαν,
τῷ τυφλωθέντι παρ' αὐτοῦ τῶν ἰδίωνπραγμάτων,
εἰ δ' ἔστιν ἀπορώτατος ἐξορύχθω τὰ δύο»³⁸.

Ἔτσι, ὅπως φαίνεται, οἱ ἐπιεικεῖς αὐτὲς διατάξεις εὐνοοῦσαν ἀποκλειστικὰ μόνον τοὺς «εὐπόρους» δράστες τῆς τυφλώσεως. Ἀντιθέτως οἱ «ἄποροι» ὑφίσταντο ἀκεραία τὴν ποινὴ τῆς ταυτοπαθείας μὲ τὴν ἐξόρυξιν καὶ τῶν δύο ὀφθαλμῶν τοὺς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἢ ἀνισότητά τῆς ποινικῆς μεταχειρίσεως τῶν ἐνόχων, ἐξαρτωμένη ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ τάξιν στήν ὁποία ἀνήκαν («εὐπορος-ἄπορος»), ἐπιβεβαιώνει καὶ μὲ τὴν νομοθετικὴ αὐτὴ ρύθμισιν ὅτι διατηρεῖ τὴν κυρίαρχη θέσιν τῆς στίς Νεαρῆς τοῦ Λέοντος. Ἀξίζει δὲ ἀκόμη νὰ προστεθῆ ὅτι, ὅπως πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὰ προστεθέντα ὡς παράρτημα στὸ πόνημα τοῦ Ἀτταλειάτη ἀποσπάσματα νεωτέρων Νεαρῶν, ἀπὸ τίς Νεαρῆς τοῦ Λέοντος ἐκράτησαν ἐκεῖνες «αἰτίνας ἐτέρων νόμων μὴ ὑπόντων ἐγράφησαν, ἢ εἰς προσθήκην τῶν παραλειφθέντων ταῖς νεαραῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγένοντο»³⁹. Μεταξὺ δὲ τῶν μνημονευομένων ὅτι ἴσχυσαν καὶ μεταγενεστέρως Νεαρῶν τοῦ Λέοντος καταλέγεται καὶ ἡ Νεαρά 92 ἢ θεσπίσασα τὸ ἐγκλημα τῆς τυφλώσεως.

Τέλος δὲν εἶναι ἄσκοπο νὰ ὑπομνησθοῦν καὶ οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ-Πλήθωνος, τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ βυζαντινοῦ φιλοσόφου καὶ ζηλωτῆ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, γιὰ τοὺς ἀκρωτηριασμοὺς ποὺ ἀφθονοῦσαν στίς προβλεπόμενες ἀπὸ τὴν βυζαντινὴ ποινικὴ νομοθεσίαν κυρώσεις. Ὁ Πλήθων λοιπὸν ἀπεστρέφετο τοὺς ἀκρωτηριασμοὺς μελῶν τῶν ἐνόχων. Χαρακτήριζε τὴν ποινὴν τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ ὡς ἔθος «βαρβαρικόν τε καὶ οὐχ ἑλληνικόν οὐδὲ τῷ ἡμετέρῳ γένει πάτριον»⁴⁰. Θεωροῦσε

38. L. G. Westerink, ἔνθ' ἄν., σ. 157, στ. 860-866. — Πρβλ. ὁμοίως *Epanagoge Aucta* 52, 412. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 241. — *Prochiron Auctum* XXXIX, 223. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 305. — *Synopsis Minor*, Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 409, γ'.

39. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 491, α' καὶ γ'.

40. Σ π. Ἀ ἀ μ π ρ ο υ, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά, τ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 262.

δὲ ὅτι ἦταν προτιμότερο γιὰ τοὺς κρινομένους ὡς ἐνόχους νὰ ὑποβάλλωνται στὴ θανατική ποινή, γιατί ἔτσι ἀπηλλάσσετο ἡ ψυχὴ τους ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀθλιότητα, ἢ δὲ πατρίδα ἀπὸ τὴ ντροπή⁴¹.

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ λόγο στὸ ἀξιόλογο σύγγραμμά του ὑπὸ τὸν τίτλο «Πλήθωνος νόμων συγγραφή» προτείνει γιὰ τοὺς ὑπαιτίους διαφόρων ἐγκληματικῶν πράξεων τὴν ἐπιβολὴ μιᾶς καὶ μόνον ποινῆς, τῆς θανατικῆς.

δ) Ὁ σωματικός σωφρονισμὸς καὶ ἡ φυλάκιση. Ὁ «σωφρονισμὸς εἰς σῶμα» συνίστατο κατὰ τὶς πηγές στὸ δαρμὸ τοῦ ὑπαιτίου⁴². Ὁ κολασμὸς ὅμως αὐτὸς σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις δὲν ἐμφανίζεται ὡς αὐτοτελὴς ποινή, ἀλλὰ ὡς παρεπομένη ἄλλης κυρίας, ὅπως π.χ. τῆς ἐξορίας⁴³ ἢ τῆς ρινοκοπίας, ὅπου ἐνίοτε τὸν δαρμὸ συνόδευε καὶ ἡ κουρὰ τοῦ καταδικασθέντος⁴⁴. Ἡ ποινὴ τοῦ δαρμοῦ προϋπέθετε γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ὅτι ὁ ἀδικοπραγῆσας ἦταν «εὐτελής». Οἱ «ἐντιμοὶ» οὐδέποτε ἐδέρνοντο⁴⁵, ἐκτὸς ἐὰν καθίσταντο ἔνοχοι ἐγκλήματος καθοσιώσεως. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ σαφὴς εἶναι ἡ σχετικὴ διάταξη τῶν Βασιλικῶν καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς ἐπεξηγηματικὸ σχόλιο: «Μόνον οἱ εὐτελεῖς ἐλεύθεροι ροπαλίζονται ἐπὶ δὲ τῆς καθοσιώσεως

41. «Διὰ ταῦτ' ἡμεῖς θανάτῳ τοὺς πολλοὺς τῶν ἐν τοῖς τοιούτοις μαινομένων εὐθύνομεν, αὐτοὺς τε ἀθλιότητος ἀπαλλάττοντες, καὶ τὰς πόλεις αἰσχύους» (C. A l e x a n d r e, Πλήθωνος Νόμων Συγγραφῆς τὰ σφζόμενα (μετάφρ. A. Pellissier), reimpression de l'édition Paris 1858, Amsterdam 1966, σ. 125). «Τὰς ζημίας μὴ ἀλλοκότους μηδὲ βαρβαρικὰς ποιεῖσθαι τῶν ἐξαμαρτανόντων λωβουμένους τὰ ἀκρωτήρια, ἀλλ' ἄλλως ζημιοῦν καὶ ὡς ἂν μάλιστα κατάλληλον εἴη τοῖς ἀμαρτήμασι, ὥστε καὶ κεκολασμένους ἤμιστα ἂν ἐξαμαρτάνειν τοῦ λοιποῦ, ἐπεὶ τὸν γε ἀνιάτως οὕτως ἔχειν δοκοῦντα πολὺ κάλλιον ἀπαλλάττοντα τοῦ βίου ἐλευθέρων ἀφιέναι τὴν ψυχὴν σώματος, ὃ μὴ καλῶς ἴδου κεχορηθῆναι, ἢ λωβουμένους ἀναπήρω καὶ ἀχρήστῳ σώματι αὐτῶν τε καὶ τῇ ἄλλῃ πόλει ἐξαναγκάζειν ἐνδεέσθαι». (Σ π . Λ ά μ π ρ ο υ, ἐνθ' ἀν., τ. Δ', σ. 124-125). Πρβλ. καὶ τὸ ἀποδιδόμενον στὸ Δημήτριον Χρυσολωρᾶ ἔργο: «Σύγκρισις παλαιῶν ἀρχόντων καὶ νέου, τοῦ νῦν αὐτοκρατοροῦ», ὅπου ὁ ἀκρωτηριασμὸς μελῶν θεωρεῖται βαρύτερος τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου: «... ἂν δὲ καὶ μέλη τοῦ σώματος ἀφαιρεῖσθαι βουλευῶνται, καὶ θανάτου χεῖρον αὐτὰ λογίζεσθαι δίκαιον» (Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, ἐνθ' ἀν., τ. Γ', σ. 228).

42. *Synopsis Minor*, Π', οζ'. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 500. Βασ. 60.51.6,7. — *Synopsis Basilicorum*, Π', XVIII, 5. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 5, σ. 469. — Ὁ ὅρος δὲ «δαρμὸς» ἐταυτίζετο ἐν νοιολογικῶν μὲ τὸν ὄρο «πληγαί». «Αἱ πληγαί, ἤγουν οἱ κοινῶς λεγόμενοι δαρμοὶ» (*Synopsis Minor*, Π', οθ', αὐτόθι, σ. 501).

43. *Πρόχειρος Νόμος* 39.71, 83, 84. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 2, σ. 225 καὶ 227.

44. Ἐπαναγωγὴ/Εἰσαγωγὴ 40.45, 49. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 2, σ. 363-364. — *Πρόχειρος Νόμος* 39.43, 45, 69. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 2, σ. 221, 222, καὶ 225. — Ἀρμενόπουλος 6.2.19 καὶ 6.7.10.

45. Τὸ ἴδιον προνόμιον ἀπενέμετο στοὺς στρατευθέντες στρατιῶτες καὶ στὰ τέκνα τους (*Dig.* 49.18.3).

μόνης και οί έντιμοι... Σημείωσαι έντεϋθεν, ότι και οί έλευθεροι άνδρες ου δείρονται, ει μη ειεν ευτελεις οί άμαρτάνοντες, δίχα δηλαδή τής καθοσιώσεως. Έκει γάρ πάντες δείρονται...»⁴⁶. Πρέπει ακόμη να έπισημανθῆ ότι ο δαρμός πολλές φορές κατέληγε στο θάνατο τών καταδικασθέντων ενόχων. Το άποτέλεσμα άκριβώς αυτό σκοπεύ να περιστείλη σχετική άπαγορευτική διάταξη τών Πανδεκτών⁴⁷.

“Όσον άφορᾷ στη φυλάκιση πρέπει να διευκρινισθῆ ότι στα διάφορα έγκλήματα που προβλέπονται από τη βυζαντινή ποινική νομοθεσία και τά όποια τιμωροϋνται με όρισμένη ποινή δέν φαίνεται κατά βάση να άπαντᾷ κύρωση στερητική τής έλευθερίας⁴⁸. “Ός εκ τούτου εύλόγως θά κατέληγε κανείς στο συμπέρασμα ότι, έφ’ όσον δέν ἦταν νομοθετημένη ή φυλάκιση ως ποινική κύρωση όρισμένης άξιόποινης πράξεως, έπερίττευαν και τά ειδικά για τούς καταδικαζομένους στην ποινή αυτή καταστήματα.

Φυλακές ἔμως δημόσιες, δεδομένου ότι οί ιδιωτικές εἶχαν άπαγορευθῆ⁴⁹, υπῆρχαν στο Βυζάντιο⁵⁰. Με τη διαφορά ότι κύριος προορισμός τους δέν ἦταν ή έκτιση σ’ αυτές ποινής από καταδικαζομένους σε φυλάκιση, αλλά ή προσωρινή τους κράτηση μέχρι την έκδοση τής δικαστικής άποφάσεως. Εἶχαν δηλαδή τόν χαρακτήρα τής φυλακῆς τών ύποδικών, όπως και τών ύπό προσωπική κράτηση τελούντων όφειλετών⁵¹.

46. Βασ.60. 51.26 (= Dig. 48.19.28 § 2). Πρβλ. και Βασ. 60.50.14 (σχόλιο): «Τὸ γὰρ ροπαλιζεσθαι τῶν εὐτελῶν ἐστίν». Βλ. και *Synopsis Basilicorum* XVIII, 7. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 5, σ. 469. — Κ. Γ. Γ α ρ δ ί κ α, ‘Εγκληματολογία, τ. Γ’ (Σωφρονιστική), έκδ. Β’, ‘Αθήναι 1960, σ. 155. — Κ. Γ ε ω ρ γ ο π ο ύ λ ο υ, ‘Η ποινή τής μαστιγώσεως, (Φροντιστ. ‘Εγκληματολογίας Νομικῆς Σχολῆς ‘Αθηνῶν), ‘Αθήναι 1933, σ. 21 έπ.

47. 48.19.8 § 3. — Πρβλ. και Βασ. 60.51.8.

48. Βλ. σχετικῶς Κ. Μ π ο υ ρ δ ά ρ α, Οί βυζαντινές φυλακές (‘Εγκλημα και τιμωρία στο Βυζάντιο), (Ίδρυμα Γουλανδρή-Χόρν), ‘Αθήνα 1997, σ. 323.

49. «Η διάταξις κελεύει μη εἶναι ιδιωτικᾶς φυλακᾶς...» (‘Ατταλ. 35, σλθ’. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 7, σ. 485). — *Prochiron Auctum* XXXIX, 228, 234. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 7, σ. 305 και 307. — *Synopsis Minor*, Ρ’, μδ’ και Φ’, κζ’. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 509 και 539. — Βασ. 60.55.1,2 (= *Cod.* 9.5.1,2). — «... φυλακή δέ μόνη ή δημοσία» (*Synopsis Basilicorum*, Ρ. I, 40. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 5, σ. 498. — Μ. Ψελλοῦ, *Σύνομις τῶν Νόμων*. L. G. Westerink, 3η άν., σ. 167, στ. 1126.

50. Πρβλ. Κ. Μ π ο υ ρ δ ά ρ α, 3η άν., σ. 319 έπ.

51. Βλ. Th. M o m m s e n, 3η άν., τ. 3, σ. 231 και 308. — N. van der Wal, *Manuale Novellarum Justiniani*, Groningen-Amsterdam 1964, σ. 48, σημ. 6. — Πρέπει πάντως να σημειωθῆ ότι στη φυλακή ενεγκλείοντο και οί αμεινόμενοι, έφ’ όσον οί συγγενεῖς τους άδυνατούσαν να τούς φυλάξουν: «Ο άρχων τούς μαινομένους εν ειρικτῆ βαλλέτω, ει μη διά τῶν συγγενῶν φυλαχθῆναι δύνανται, η δεσμείτω... ου γάρ μόνον διά τὸ μη αὐτούς βλαβῆναι φυλάττουσιν, αλλά και διά τὸ μη βλάψαι ἄλλους» (‘Επαναγωγή/Εἰσαγωγή 6.9. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 2, σ. 247). — *Erpanogoge Aucta*, Ε’, 8. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 64). “Όσον άφορᾷ δέ στις γυναῖκες δέν έκρατοϋντο

Αυτή είναι ή εκ πρώτης ύψεως έντύπωση που άποκομίζεται από σαφείς διατάξεις του βυζαντινού ποινικού δικαίου. Έτσι διάταξη των Βασιλικών ειλημμένη από τους Πανδέκτες όρίζει κατά τρόπον άναμφίβολον ότι: «Ουδείς καταδικάζεται επί τῷ εἶναι ἐν φυλακῇ ἢ ἐν δεσμοῖς»⁵². Τό περιεχόμενον δὲ τῆς διατάξεως αὐτῆς ἐνισχύεται καί ἀπό τὰ περιλαμβανόμενα στὸν τριακοστὸ πέμπτο τίτλο τοῦ ἐξηκοστοῦ βιβλίου τῶν Βασιλικῶν τὸν τιτλοφορούμενο «περὶ παραφυλακῆς καὶ παραστάσεως ὑπευθύνων». Ἐκεῖ μάλιστα στὴ διάταξη τοῦ πρώτου θέματος όρίζεται ότι: «Ὁ ἄρχων διασκοπήτω, πότερον ὁ κατηγορούμενος ὀφείλει φυλακῇ ἐμβάλλεσθαι, ἢ στρατιώταις παραδίδοσθαι, ἢ ἐγγυηταῖς, ἢ ἑαυτῷ καταπιστεῦεσθαι...»⁵³.

Οἱ μνημονευθεῖσες ὅμως ἀπαγορευτικὲς διατάξεις, ὅπως φαίνεται, κατεστρατηγήθησαν. Οἱ ἄρχοντες εἶχαν καθιερώσει στὴν πράξη ὡς ποινὴ τὴ «διηλεκτὴ φυλάκιση». Περὶ αὐτοῦ διαφωτιστικὰ εἶναι τὰ ἐκτιθέμενα σὲ σχόλιο τῶν Βασιλικῶν, τὸ ὅποιο οὐσιαστικὰ οὐδὲν ἄλλο πράττει παρά νὰ ἀποδίδῃ ἐξελληνισμένα σχετικὴ διάταξη τῶν Πανδεκτῶν⁵⁴: «Εἰώθασι μὲν οἱ ἄρχοντες καταδικάζειν τινα ἐν φυλακῇ εἶναι διηλεκτῶς, ἢ καὶ ἐν δεσμοῖς. οὐκ ὀφείλουσι δὲ τοῦτο ποιεῖν. αἱ τοιαῦται γὰρ τιμωρίαι ἀπηγορευμένοι εἰσίν. αἱ φυλακαὶ γὰρ διὰ τὸ φυλάττεσθαι τοὺς ἀνθρώπους εἰσίν, οὐ διὰ τὸ τιμωρεῖσθαι...»⁵⁵.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν παρανομούντων ἀρχόντων, οἱ ὅποιοι ἐπέβαλλον ὡς ποινὴ τὴ διηλεκτὴ φυλάκιση, καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ βυζαντινὴ νομοθεσία, παρά τις ρητὲς ἀπαγορεύσεις, ἀπαντοῦν εὐάριθμες περιπτώσεις ἀξιοποιίνων πράξεων γιὰ τις ὁποῖες ἡ

στὴ φυλακῇ. Μόνον ἐὰν ἐκατηγοροῦντο γιὰ βαρῦτατο ἐγκλημα παρεδίδοντο «ἐν ἀσκητηρίῳ ἢ σεμναῖς γυμνασίαις πρὸς παραφυλακὴν... μέχρι τελείας ἀποκαλύψεως τοῦ ἐγκλήματος» (*Ecloga ad Prochiron mutata* 31, 4. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 290). Βλ. ὁμοίως Νεαρά 134, 9 τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Βασ. 6. 19.7. — Ἀρμενόπουλος 1.13.8.

52. Βασ. 60.51.8. Οἱ ὑπὸ κατηγορίαν δὲ κρατούμενοι στὶς φυλακὰς ὑπεβάλλοντο συνήθως καὶ σὲ δεσμὰ, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποιοῦντο «διὰ φυλακὴν τῆς φυγῆς» (Βασ. 60.51.8 σχόλιο). Συναφῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ διάταξη που τιμωρεῖ τὸν «προεστῶτα τῆς φυλακῆς» («ὁ δεσμοφύλαξ, ὃν λέγομεν νῦν κλαβικλάριον». Βασ. 60.35.4 σχόλιον), ὁ ὅποιος «χρήμασιν ὑποφθαρεῖς δίχα δεσμῶν τοὺς φυλασσομένους ἐάσῃ» (Βασ. 60.35.8. — Ἀτταλ. 35.91. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 471. — Ἀρμενόπουλος 6.14.9).

53. Βασ. 60.35.1. Ὅπως δὲ διευκρινίζεται καὶ ἀπὸ τὰ ἐνυπάρχοντα στὴ διάταξη αὐτὴ σχόλια, ἡ προσωρινὴ κράτηση στὴ φυλακῇ ἐγένετο μόνον, ὅταν ἡ κατηγορία ἀναφερόταν σὲ βαρὲα ἐγκλήματα καὶ δὲν ὑπῆρχαν ἐνδείξεις γιὰ τὴν ἀθωότητα τοῦ κατηγορουμένου. Πρβλ. καὶ *Synopsis Minor K'*, μθ'. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 432. — Ἀτταλ. XXXV, 88, 91. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 470-471.

54. *Dig.* 48.19.8 § 9.

55. Βασ. 60.51.8 (σχόλιο).

προβλεπομένη ποινή ἦταν ἡ φυλάκιση⁵⁶. Ἐτσι π.χ. σύμφωνα με διάταξη τῶν Βασιλικῶν «ὁ ἀναγκάζων τινὰ κυβερῆσαι, ἢ τιμωρεῖται, ἢ εἰς λιθοτομίας πέμπεται, ἢ δημοσία εἰρκτὴ βάλλεται»⁵⁷. Ὁμοίως ἄλλη διάταξη τιμωρεῖ με «διηνεκῆ φυλακὴν» τὸν ἀποδράσαντα τῆς φυλακῆς⁵⁸. Τέλος καὶ Νεαρά τοῦ αὐτοκράτορα Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ, ἔτους 1166, «περὶ τῶν ἐκουσίως φονευόντων» ὀρίζει γιὰ τὸν προσφυγόντα στὴν ἐκκλησία ἐκούσιο καὶ ἐκ προμελέτης φονέα «ἐν φυλακῇ παρ' ὄλον τὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνον διάγειν»⁵⁹.

Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ κατάσταση τῶν φυλακῶν, ὅπως καὶ οἱ συνθῆκες διαβιώσεως τῶν κρατουμένων σ' αὐτές, ἦταν κυριολεκτικὰ φρικτὴ. Τὶς πληροφορίες δὲ αὐτές δὲν μᾶς παρέχουν μόνον φιλολογικὲς πηγές τοῦ Βυζαντίου, ὅπως π.χ. τὸ ποίημα τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ, φυλακισμένου σὲ φυλακὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁶⁰, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια τὰ ἐπίσημα νομοθετικὰ κείμενα. Ἐτσι τὰ Βασιλικὰ⁶¹ παρέχουν τὴν αὐθεντικὴ μαρτυρία ὅτι οἱ κρατούμενοι στίς φυλακὲς ὄχι μόνον ὑφίσταντο «ἀμέτρων βασάνων κολάσεις» στερούμενοι «τῆς τοῦ φωτός θέας», ἀλλὰ ἦσαν καὶ «κεκρατημένοι τοῖς τῶν ἀλύσεων βάρεσι». Πάντα δὲ ταῦτα πολλές φορές κατέληγαν καὶ στὸ θάνατο τῶν κρατουμένων ἀθῶων⁶².

Ἐ γ κ λ ή μ α τ α πα ρ α λ ε ί ψ ε ω ς. Ὅλες αὐτές οἱ μνημονευθεῖσες ἀνωτέρω ποινικὲς κυρώσεις προϋπέθεταν γιὰ τὴν ἐπιβολή τους συγκεκριμένη πράξη ἄδι-

56. Ἡ Κ. Μπουρδάρα ὑποστηρίζει ὅτι ἡ διάταξη ἡ ὀρίζουσα τὴν ἀπόλυση κρατουμένων ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Πάσχα ἀφορᾷ «σὲ φυλακισμένους, οἱ ὅποιοι ἐκτίουν ποινὴ φυλακίσεως» (Κ. Μ π ο υ ρ δ ᾶ ρ α, ἔνθ' ἄν., σ. 323 σὲ συνδυασμὸ με τὴ σημ. 31). Δὲν νομίζω ὅτι ὅλοι αὐτοί, εἴτε εὐεργετούμενοι κάθε Πάσχα με ἀπόλυση ἀπὸ τὶς φυλακὲς εἴτε μὴ, ἀποτελοῦσαν καταδικασμένους ποῦ ἐξέτιναν ποινὴ φυλακίσεως. Ἐχω τὴ γνώμη ὅτι ἡ διάταξη αὐτὴ ἀναφέρεται σὲ κατηγορούμενους ποῦ τελοῦσαν ὑπὸ προσωρινὴ κράτηση («παραφυλακὴ») καὶ ὄχι σὲ καταδικασθέντες σὲ ποινὴ φυλακίσεως. Ἄλλωστε ἐμφανὲς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς διατάξεως αὐτῆς ἀποβλεπούσης στὴν ἀπόλυση τῶν παρὰ τὸν νόμον μακροχρονίως κρατουμένων, οἱ ὅποιοι μάλιστα ἐκατηγοροῦντο γιὰ ἐλαφρὰ ἐγκλήματα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς κατηγορούμενους γιὰ βαρέα (πρβλ. ἀνωτέρω σημ. 53) τοὺς ὁποίους καὶ ἐξαιροῦσε τῆς ἀπολύσεως.

57. Βασ. 60.8.1 καὶ σχόλιο. — *Synopsis Basilicorum*, Κ', XXV, 2. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 5, σ. 386. — Πρβλ. καὶ T h. M o m m s e n, ἔνθ' ἄν., τ. 3, σ. 308, σημ. 1.

58. Βασ. 60.51.26. — *Synopsis Minor*, Φ', λγ'. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 541.

59. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 1, σ. 407 καὶ R. M a c r i d e s, Justice under Manuel I Komnenos. Four novels on court business and murder, Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 11, Fontes Minores VI, Frankfurt am Main 1984, σ. 164. — Πρβλ. καὶ M e v. T o u ρ τ ὄ γ λ ο υ, Τὸ φρονικὸν καὶ ἡ ἀποζημίωσις τοῦ παθόντος, Ἀθήναι 1960, σ. 31.

60. Βλ. Κ. Μ π ο υ ρ δ ᾶ ρ α, ἔνθ' ἄν., σ. 328 ἐπ.

61. 60.51.60.

62. Βασ. 60.35.18.

κη καὶ καταλογιστὴ ἐκ μέρους τοῦ ὑπαίτιου. Τὸ Βυζαντινὸ ποινικὸ δίκαιο, ὅπως φαίνεται, δὲν ἀνεγνώριζε τὰ τελούμενα μὲ παράλειψη ἐγκλήματα. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ διάταξη τῶν Βασιλικῶν ὀρίζουσα τὸ ἀτιμώρητο τοῦ παραλιπόντος νὰ ἀποτρέψη τὴν ἐπέλευση ἀποτελέσματος ποῦ ἀνῆκε στὴν ἀντικειμενικὴ ὑπόσταση ὀρισμένου ἐγκλήματος. Ἔτσι «οὐδὲ ἐν ἐγκλημα ὑπομένει ὁ δυνάμενος κωλύσαι, καὶ μὴ κωλύων»⁶³.

Ἐθιμο. Ἀνάλογη ἐφαρμογή. Ἐπίσης κατὰ τὸ ποινικὸ δίκαιο τῶν βυζαντινῶν τὸ ἔθιμον ἀποτελοῦσε πηγὴ, κανόνα δικαίου, μὲ τὸν ὁποῖο μπορούσε νὰ καταλυθῇ τὸ ἀξιοποῖνο ἢ καὶ νὰ μειωθῇ ἡ ποινὴ.

Τοῦτο π.χ. προκύπτει ἀπὸ τὴ Νεαρά 66 τοῦ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ⁶⁴, ἡ ὁποία ἐπικυρώνει συνήθεια ποῦ ἐκράτησε στὴν πράξη καὶ εἶχε καταργήσει τὸ νόμο ποῦ προέβλεπε θανατικὴ ποινὴ γιὰ τὸν «ἠνδραποδικότα δοῦλον ἀλλότριον». Συμμορφούμενος δὲ ὁ Λέων πρὸς τὴ συνήθεια αὐτὴ τιμωρεῖ μὲ τὴ Νεαρά του τὸν ὑπαίτιο μὲ χρηματικὴ μόνον ποινὴ.

Τὸ ἔθιμο ὅμως σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἀπετέλεσε, ὅπως φαίνεται, καὶ πηγὴ ἐπαυξήσεως τοῦ ἀξιοποίνου. Καὶ τοῦτο παρὰ τὴ δεσπόζουσα στὰ σύγχρονα δίκαια ἀρχὴ ὅτι «οὐδεμία ποινὴ ἄνευ νόμου» (*nullum crimen nulla poena sine lege*), τῆς ὁποίας ἐπακόλουθο εἶναι ὅτι πηγὴ δικαίου πρὸς θεμελίωση ἢ ἐπαύξηση τοῦ ἀξιοποίνου ἀποτελεῖ μόνον ὁ νόμος, δηλαδὴ τὸ γραπτὸ δίκαιο. Ἐπιτόπιες ὅμως, ὅπως φαίνεται, συνθῆκες σὲ ὀρισμένες περιφέρειες τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας συνετέλεσαν στὴ δημιουργία συνηθειῶν, οἱ ὁποῖες εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα ὥστε συγκεκριμένες ἐγκληματικὲς πράξεις τελούμενες σ' αὐτὲς νὰ τιμωροῦνται βαρύτερα. Αὐτὸ μαρτυρεῖ π.χ. διάταξη τῶν Βασιλικῶν καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐπεξηγηματικὰ σχόλια, ποῦ ἔχουν κατὰ βάση τὴν προέλευσή τους ἀπὸ τὸν τεσσαρακοστὸ ἔβδομο καὶ ὄγδοο βιβλία τῶν Πανδεκτῶν.

«Ἐσθ' ὅτε πρὸς τὴν συνήθειαν τῆς ἐπαρχίας ἢ ἐπεξέλευσις γίνεται. καὶ ἐν Ἀρραβία γὰρ οἱ λεγόμενοι σκοπελισταὶ κεφαλικῶς τιμωροῦνται»⁶⁵.

«Καὶ ἐν Ἀφρικῇ ὁ ἐμπρησμός τῶν λητῶν, καὶ ἐν Μυσία ὁ τῶν ἀμπέλων, πλειόνως τιμωροῦνται...»⁶⁶.

Ὅμοίως κατὰ τὴ βυζαντινὴ ποινικὴ νομοθεσία δὲν φαίνεται ὅτι ἦταν ἀπηγορευμένη ἢ ἀντληση κανόνων ποινικοῦ δικαίου πρὸς θεμελίωση ἢ ἐπαύξηση τοῦ ἀξιοποίνου.

63. Βασ. 2.3.109 (= Dig. 50.17.109).

64. P. Noailles et A. Dain, *ἐνθ' ἀν.*, σ. 239 ἐπ.

65. Βασ. 60.22.9. — Dig. 47.11.9.

66. Βασ. 60.22.9 σχόλιο. — Πρβλ. καὶ Βασ. 60.51.15 (= Dig. 48.19.16 § 9).

νου με ἀνάλογη ἐφαρμογή. Τὰ ἀντίθετα ἀκριβῶς ὑποδηλώνει π.χ. διάταξη πού ἀπαντᾷ στὰ Βασιλικά καί σέ ἄλλα νομικά κείμενα. Κατ' αὐτὴν «... οὔτε γὰρ εὐχερῶς ὁ φλύαρος ὀφείλει τιμωρεῖσθαι, εἰ μὴ τοιοῦτόν ἐστι τὸ ἀμάρτημα, ὅπερ ὁ νόμος ρητῶς ἢ ἐξ ὁμοίου τιμωρεῖται...»⁶⁷.

II. ΕΠΙΕΙΚΕΙΣ ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Α'. Ν ο μ ο θ ε σ ί α

Ἡ ἐκτεθεῖσα σκληρότητα τοῦ κολασμοῦ καί τῆς ἐν γένει ποινικῆς μεταχειρίσεως τῶν ὑπαιτίων, ἡ ὁποία διατρέχει τίς διατάξεις τοῦ ποινικοῦ δικαίου τῶν βυζαντινῶν, ἀμβλύνεται οὐσιωδῶς με ἄλλες διατάξεις τοῦ ἴδιου δικαίου καταφανῶς διαποτισμένες με τίς ιδέες τῆς «ἐπιεικειᾶς» καί «φιλανθρωπίας» πού ἦσαν κατ' ἐξοχὴν οἰκειές τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καί ρητορικῆς⁶⁸. Ἡ «φιλανθρωπία» μάλιστα ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας^{68α} ἀποτελεῖ καί τὴν προσφιλεῖ λέξη, τὴν ὁποία με ξεχωριστὴ ἔμφαση μνημονεύουν εἴτε καί ἐπικαλοῦνται σὲ κάθε εὐκαιρία στὰ νομοθετήματά τους οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Ἔτσι π.χ. ἡ Ἐκλογή τῶν Ἰσαύρων τιτλοφορεῖται καί ὡς «ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον ἐκτεθεῖσα»⁶⁹, πλεῖστες δὲ Νεαρές τοῦ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ τονίζουν ἰδιαιτέρως τὸ «φιλόανθρωπον» τῶν ρυθμίσεών τους⁷⁰. Αὐτὸ ἦταν ἐπόμενο γιατί ἡ δικαιοσύνη καί ἡ φιλανθρωπία εἶναι δύο στοιχεῖα ἀρρήκτως συνυφασμένα με τὴν αὐτοκρατορικὴ ὑπόσταση. Ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτορας θεωρούμενος ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καί προσπαθῶν νὰ μιμηθῇ τὸ Θεό, ἐμφανίζεται ὅτι ἐνεργεῖ φιλανθρώπως^{70α}.

67. Βασ. 60.36.8. — *Αττάλ.* XXXV, 99. Ζέπων J. G-R, τ. 7. σ. 472. — *Prochiron Auctum* 39, 19. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 280.

68. Βλ. προχειρῶς Γ. Πετροπούλου, Ἱστορία καί Εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, ἐκδ. Β', Ἀθήναι 1963, σ. 163 ἐπ. — Γ. Μαριδάκη, Ὁ Δημοσθένης θεωρητικὸς τοῦ δικαίου, καί τοῦ Ἰδίου, Σκέψεις ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ἐπιεικειᾶς, «Μελέται», Ἀθῆναι-Κομοτηνὴ 1979, σ. 116 ἐπ. καί 415 ἐπ.

68α. Πρβλ. καί Κ. Ἀμάττου, Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, «Ἀθηνᾶ», τ. 34, Ἀθήνησιν 1922, σ. 132.

69. L. Burgmann, ἔνθ' ἄν., σ. 160.

70. Βλ. Νεαρές 32, 33, 52, 63, 67, 92, 105. P. Noailles et A. Dain, ἔνθ' ἄν., σ. 129, 133, 201, 233, 243, 303, 345. — Πρβλ. ὁμοίως καί Νεαρές τοῦ Ἰουστινιανοῦ, T. E. Gregory, ἔνθ' ἄν., σ. 281.

70α. Βλ. Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, Βυζαντινὴ Ἱστορία, Α' (324-610), Ἀθήναι 1975, σ. 105 καί 117. Ὅμοίως πρβλ. καί Ἐλ. Ἀρβελέρ, Μοντερνισμὸς καί Βυζάντιο (Ἰδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρν), Ἀθήνα 1992, σ. 19-20.

Διατάξεις βυζαντινοῦ, ποινικοῦ καὶ δικονομικοῦ, δικαίου εὐμενεῖς πρὸς τοὺς κατηγορουμένους οἱ ὅποῖες σταχυολογήθηκαν ἀπὸ βυζαντινὰ νομικὰ κείμενα καὶ διαφοροποιοῦν σημαντικώτατα τὴν εἰκόνα τῆς τραχύτητος τῆς ποινικῆς τους ἀντιμετωπίσεως, ἐπισημαίνονται στὰ ἐπόμενα καὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

α) Γιὰ τοὺς ἐπὶ μακρὸν χρόνον διατελέσαντες ὑπὸ κατηγορίαν, ἐὰν τελικὰ ἤθελαν κριθεῖ ὡς ἔνοχοι, ἡ ἐπιβαλλομένη σ' αὐτοὺς ποινὴ ἔπρεπε, κατὰ σχετικὴ διάταξη τῶν Βασιλικῶν, νὰ εἶναι ἡπιώτερη τοῦ «παραχρῆμα καταδικαζομένου». Τὸ δὲ ἐπὶ τῆς διατάξεως αὐτῆς σχόλιο προβάλλει ὡς αἰτιολογία τῆς ἐλαφρότερης τιμωρίας «διὰ τὸ ἐπὶ πολὺν αὐτοὺς ταλαιπωρεῖσθαι χρόνον»⁷¹. Τὸ βυζαντινὸ βεβαίως δίκαιο μὲ πλείστες διατάξεις προέβλεπε σύντομο χρόνο προσωρινῆς κρατήσεως καὶ ἀπειλοῦσε μὲ αὐστηρὲς ποινὲς τὰ ἀμελοῦντα ἐντεταλμένα ὄργανα. Ὁ ὑπόδικος ἔπρεπε «ἢ συντόμως ἀπολυθῆναι ἢ συντόμως τιμωρηθῆναι»⁷². Ἀκόμη διατάξεις τοῦ δικαίου αὐτοῦ εἶχαν ἐπιστρατεῦσαι καὶ τὴ συνδρομὴ τῆς ἐκκλησίας. Ἔτσι προέβλεπαν ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς περιφερείας ὄφειλε «κατὰ τετράδα καὶ παρασκευῆν» νὰ ἐπισκέπτεται τὶς φυλακὰς καὶ νὰ ἐρευνᾷ τοὺς λόγους κρατήσεως τῶν κατηγορουμένων. Παρεῖχετο δὲ σ' αὐτὸν ἡ ἐξουσία «μηνῦειν βασιλεῖ τὴν τῶν ἀρχόντων ραθυμίαν»⁷³. Τέλος σύμφωνα μὲ ἄλλη διάταξη τῶν Βασιλικῶν⁷⁴ ἡ κρίση ἐνώπιον τῶν ἐγκληματικῶν δικαστηρίων δὲν ἔπρεπε νὰ παραταθῆ πέραν τῆς διετίας⁷⁵. Ἡ διάταξη ὅμως αὐτή, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ Νεαρά τοῦ αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1166⁷⁶, εἶχε περιπέσει εἰς «παντελῆ ἀργίαν». Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο προβαίνει ἡ Νεαρά στὴν ἀναζωπύρωση, κατὰ τὴν ἔκφρασή της, τοῦ «νενεκρωμένου» νόμου.

Ὅλα αὐτὰ τὰ κρατήσαντα στὴν πράξη καταδεικνύουν πόσο εὐστοχὴ ὑπῆρξε ἡ μνημονευθεῖσα διάταξη γιὰ τὴν ἐπιεικέστερη ποινικὴ μεταχείριση τῶν «χρονισάντων ἐν τῷ ἐγκλήματι».

β) Συναφῆς μὲ τὰ προηγούμενα εἶναι καὶ ἡ ὑπὲρ τοῦ καταδικασθέντος διάταξη⁷⁷, κατὰ τὴν ὁποία ὁ χρόνος τῆς προσωρινῆς του κρατήσεως στὴ φυλακὴ ὑπελογίζετο στὸ χρόνο τῆς προσκαίρου ἐξορίας του.

71. «Οἱ χρονίσαντες ἐν τῷ ἐγκλήματι ἐλαφρότερον τιμωροῦνται τοῦ παραχρῆμα καταδικαζομένου» (Βασ. 60.51.23 = Dig. 48.19.25). — *Epitome* 42.37. Ζέπων J. G-R., τ. 4, σ. 554. — «Οἱ ἐπὶ μήμιστον χρόνον κατηγορούμενοι κουφότερον καταδικάζονται διὰ τὸ ἐπὶ πολὺν αὐτοὺς ταλαιπωρεῖσθαι χρόνον...» (Βασ. 60.51.23 σχόλιο).

72. Βασ. 60.35.21.

73. Βασ. 60.35.22. — *Prochiron Auctum* XXXIX, 233. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 306.

74. 7.6.13 = *Cod.* 3.1.13.

75. «διὰ διετίας τὰ ἐγκληματικὰ περατούσθωσαν δικαστήρια...».

76. Ζέπων J. G-R, τ. 1, σ. 389 ἐπ.

77. Βασ. 60.51.60 καὶ σχόλιο.

γ) Ἡ ἀπαγόρευση τῆς ποινῆς τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἢ τῶν ποδῶν⁷⁸.

δ) Ἡ ἀπαγόρευση ἐπιβολῆς θανατικῆς ποινῆς ἢ καὶ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ οἰοῦ-
δήποτε μέλους τῶν ὑποπιπτόντων στὸ ἐγκλημα τῆς κλοπῆς, δηλαδὴ ἡ σχετικὴ μὲ
«τοὺς λάθρα καὶ ἄνευ ὄπλων τὰ τοιαῦτα πλημμελοῦντας»⁷⁹.

ε) Ὅταν ὁ νόμος ὠριζε ὡς ποινὴ τὴ θανατικὴ χωρὶς νὰ προσδιορίζη καὶ τὸν
τρόπο ἐκτελέσεως αὐτῆς, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκτελεῖται μόνον μὲ τὸ ξίφος ἀποκλειο-
μένου παντός ἄλλου βαναύσου μέσου θανατώσεως τῶν καταδικαζομένων⁸⁰.

στ) Ὅταν πολυμελὲς δικαστήριον συγκροτημένο ἀπὸ δικαστὲς ἰσους κατὰ τὴν
ἀξίαν καὶ τὴν λοιπὴν δύναμιν» ἐκαλεῖτο νὰ κρίνῃ περίπτωση «ἐλευθερίας»⁸¹, τότε
ἐπὶ ἰσοψηφίας τῶν ἀντιθέτων γνώμῶν κρατοῦσε ἡ εὐμενέστερη γιὰ τὸν κρινόμενο γιὰ
λόγους «φιλανθρωπίας». Καὶ ὅχι μόνον ἐπὶ ἰσοψηφίας, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη οἱ ἀποφαι-
νόμενοι ὑπὲρ τῆς φιλάνθρωπης γνώμης ὀλίγον μόνον ὑπελείποντο ἐκείνων τῆς ἀντί-
θετης πλειονοψηφούσης, πάλιν θὰ ἐπικρατοῦσε ἡ φιλάνθρωπη γνώμη τῶν πρώτων
ἔστω καὶ μειονοψηφούντων⁸². Ἀξίζει μάλιστα στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ὑπομνησθῇ ὅτι

78. *Πρόχειρος Νόμος* 39.23. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 218. — Ἀρμενόπουλος 6.10.9. — Ἐ-
παναγωγή/Εἰσαγωγή 40.26. Ζέπων J. G-R, τ. 2, σ. 361. — *Prochiron Auctum* 39.71. Ζέ-
πων J. G-R, τ. 7, σ. 286. — *Ecloga ad Prochiron mutata* 37.75. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 304.
Ἡ διάταξη ὅμως τῆς Νεαρᾶς 134 (κεφ. 13) τοῦ Ἰουστινιανοῦ ποὺ περιελήφθη αὐτοουσίως στὰ
Βασιλικά (6.19.9), ἦταν εὐρύτερη γιατί στὴν ἀπαγόρευση ὑπέκειτο καὶ ἡ διάλυση τῶν ἄρθρων, ἡ
ὁποία μάλιστα ἐχαρακτηρίζετο ὡς «βαρύτερα τῆς ἐκατέρας τῶν χειρῶν ἐκτομῆς». Πρβλ. καὶ *Era-
nagoge Aucta* 52.73 καὶ 106. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 207 καὶ 210. Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ποινὴ τῆς
τυφλώσεως καὶ τῶν δύο ὀφθαλμῶν τὴν ὁποίαν ὁ Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς περιώρισε στὸν ἕνα μὲ τὴ
Νεαρὰ αὐτοῦ 92 (βλ. ἀνωτέρω σ. 151-152), ἡ ἐπιεικὴς αὐτὴ ρύθμιση ἦταν μονομερῆς γιατί εὐνοοῦσε μόνον
τοὺς εὐποροὺς ἐγκληματοῦντες.

79. Βασ. 6.19.9 = Νεαρὰ 134 (κεφ. 13) τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

80. *Synopsis Minor*, Ε', β'. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 482.

81. «Ἐλευθερία ἐστὶ φυσικὴ εὐχέρεια τοῦ ποιεῖν ὅπερ τις βούλεται, εἰ μὴ βία ἢ νόμος κωλύε-
ται» (*Synopsis Minor*, Ε', πγ'. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 401).

82. «Ὅταν πολλοὶ δικασταὶ ἴσοι κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν λοιπὴν δύναμιν κρίνωσιν τινα περὶ
ἐλευθερίας, καὶ οἱ μὲν τῶν δικαστῶν ποιήσωσιν ἀπόφασιν, ὅτι δεῖ εἶναι τὸν κρινόμενον παρὰ τού-
τοις ἐλεύθερον, οἱ δὲ εἴπωσιν, ὅτι δοῦλον πρέπει εἶναι αὐτόν, νικῶσιν οἱ ἐλευθεροῦντες αὐτόν, ἐὰν
ᾧσι τοσοῦτοι, ὅπόσοι καὶ δοῦλον ἀποφαίνονται αὐτόν εἶναι, ἢ ὀλιγότεροι μὲν, οὐ κατὰ πολὺ δέ... Τοῦτο
δὲ γίνεται παρὰ τοῦ νόμου διὰ φιλανθρωπίας, ὅθεν καὶ τοὺς ἐλευθεροῦντας κρείττους καὶ καλλίους
εἶναι παρὰ τοὺς δοῦλον ποιοῦντας παρακελεύεται...» *Synopsis Minor*, Ε', πβ', Ζέπων J. G-R,
τ. 6, σ. 401). Πρβλ. Βασ. 9.3.38. — *Prochiron Auctum* 40.72. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 322. —
Ἄτταλ. II, κθ'. Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 495. — St. Perentidis, Théodose Zygomas
et sa Paraphrase de la Synopsis Minor (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte),
Athènes 1994, σ. 188 (E.72).

παρεμφερείς απόψεις εκφράζει και ο Γεώργιος Γεμιστός-Πλήθων στο αξιόλογο σύγγραμμά του «Πλήθωνος νόμων συγγραφή»⁸³.

ζ) 'Επιεικείς διατάξεις που άφοροῦν στους πένητες⁸⁴.

'Η πενία ὑπό τὴν ἐπίδραση, ὅπως φαίνεται, τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐπηρεάζη καὶ τὸ βυζαντινὸ ποινικὸ νομοθέτη. 'Ενδείξεις ἐπὶ τοῦ προκειμένου μᾶς παρέχει π.χ. ἡ Νεαρά 96 τοῦ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ⁸⁵. Στὴ Νεαρά αὐτὴ πραγματοποιεῖται συγκεκρισμός τοῦ «πολιτικοῦ νόμου» μὲ τὸν «ιερό» καὶ ὀρίζεται τὸ ἀτιμώρητον τῶν διὰ πρώτην φοράν ἀμαρτανόντων «διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς πενίας», ὅπως σημειώνει ὁ σχολιαστὴς τῶν Βασιλικῶν, καὶ ἀνερευνόντων «τάς τῶν ἀποβιωσάντων θήκας»⁸⁶. 'Αντιθέτως σὲ περίπτωσιν ὑποτροπῆς εἶχαν ἐφαρμογὴ οἱ ὀριζόμενες ἀπὸ τὸν πολιτικὸν νόμον ποινὲς ποὺ προέβλεπαν τὴν ἐπίτασιν τῶν ποινικῶν κυρώσεων⁸⁷.

η) 'Όταν οἱ νόμοι ἦσαν ἀσαφεῖς ἢ ἡ ἔννοια ὀρισμένων διατάξεων διφορομένη καὶ «ἀμφίβολος», στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ὁ δικαστὴς ἦταν ὑποχρεωμένος κατὰ τὴν ἐρμηνεία τους νὰ κινεῖται ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἐπιεικειᾶς καὶ φιλανθρωπίας.

83. «Τῶν δ' ἀδικημάτων ἀμφισβητουμένων, ταῖς πλείοσιν ἀν τῶν ψήφων τὸν φεύγοντα ἀλίσκεσθαι. 'Απολύεσθαι δὲ μὴ ἀδικεῖν, οὐ μόνον ἀπ' ἐλαττόνων τῶν καταψηφιζομένων, ἀλλὰ καὶ ἀν ποτέ πω ἴσαι γένωνται» (C. A l e x a n d r e, ἔνθ' ἀν., σ. 128).

84. 'Ό ὄρος «πένης» ὑποδηλοῦσε τοὺς πολῖτες ἐκείνους τῶν ὁποίων ἡ περιουσία ἦταν κατώτερη τῶν πενήντα νομισμάτων. 'Εταυτίζετο δὲ μὲ τοὺς ὄρους «ἄπορος» καὶ «ἀνεύπορος». Περὶ αὐτοῦ βλ. ἐκτενῶς M e v. T o u ρ τ ὀ γ λ ο υ, «Παρθενοφορία» καὶ «Εὔρεσις θησαυροῦ», 'Αθήναι 1963, σ. 23.

85. Βλ. P. N o a i l l e s e t A. D a i n, ἔνθ' ἀν., σ. 317.

86. Βασ. 60.23.3 σχόλιο. 'Επίδραση τῆς πενίας στὴν ἐπιβολὴ ἠπιώτερης ποινῆς βλ. καὶ στὴ διάταξιν: «'Ό ἱερόσυλος ἐν ἡμέρᾳ ἢ ἐν νυκτὶ τι ἀφελόμενος ἀπὸ ἐκκλησίας, εἰ διὰ πτωχείαν τοῦτο ποιήσει, τυπτόμενος ἐξοριζέσθω». (*Ecloga Privata Aucta* 17, 38. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 45). Πρβλ. καὶ D. S i m o n u n d S p. T r o i a n o s, *Eklogadion und Ecloga Privata Aucta*, «Fontes Minores», II, Frankfurt 1977, σ. 71, 19.

87. Γιὰ τὶς ἀσθηρότατες κυρώσεις τῶν ἐγκληματούντων ὑποτρόπων, πρβλ. καὶ Βασ. 60.15.2, 60.25.4. — *Πρόχειρος Νόμος* 39.6,54,56. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 2, σ. 217 καὶ 223.—'Εκλογὴ 17.11. L. B u r g m a n n, ἔνθ' ἀν., σ. 228. — 'Επιναγωγὴ/Εἰσαγωγὴ 40.6.73. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 2, σ. 360 καὶ 366. 'Αρμενόπουλος 6.5.11,13. — *Ecloga ad Prochiron mutata* 18.23. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 265. — *Synopsis Minor A'*, μθ'. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 337. — 'Ατταλ. 35.62, 64. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 7, σ. 467. — *Epanagoge Aucta* 52.6,46,49. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 201 καὶ 205. — *Prochiron Auctum* 39.159. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 7, σ. 296. — Σὲ ὀρισμένες μάλιστα περιπτώσεις ἡ ὑποτροπὴ τιμωρεῖται μὲ ἀσυνήθεις σὲ ἀγριότητα ποινές. 'Ετσι ὁ διὰ τρίτην φοράν ὑποπίπτων στὸ ἐγκλημα τῆς κλοπῆς σίτου ἢ οἴνου ἢ ἐλαίου ἐκολάζετο μὲ τὴν ποινὴ τῆς τυφλώσεως (*Ecloga ad Prochiron mutata* 18.11. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 264).

Χαρακτηριστικές ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι οἱ διατάξεις ποῦ ὀρίζουν ὅτι:

«Ἐν τοῖς ἀσφασί τοῦ φιλάγαθον ἐρμηνεύομεν»⁸⁸, «ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις τὸ καλοθελὲς δεχόμεθα» ἢ «τὸ φιλόανθρωπον ἐπικρατεῖ»⁸⁹ ἢ «τὴν φιλόκαλον ἀγάπην προσιέμεθα»⁹⁰.

Θεμελιώδης βεβαίως ἦταν ἡ γενικὴ ἀρχὴ ποῦ διέτρεχε τὸ δίκαιο τῶν βυζαντινῶν («ὅτι δεῖ πάντα δικαστὴν ἔπεσθαι τοῖς κειμένοις νόμοις καὶ μὴ μεταποιεῖν τούτους μηδὲ παρερμηνεύειν» καὶ ὅτι «οὐ δεῖ μεταποιεῖν τὰ πρόδηλον ἐρμηνείαν ἔχοντα μητ' εὐχερῶς ἀναχωρεῖν τῆς σημασίας τῶν λέξεων»⁹¹. Στὴν περίπτωση ὅμως ποῦ οἱ νόμοι ἦσαν ἀσφαεῖς καὶ ἡ ἔννοια αὐτῶν ἀμφίβολος, ὁ δικαστὴς ὄφειλε νὰ προβῆ στὴν «ἀνεπίληπτον ἐρμηνείαν» τῶν διατάξεων⁹². Ἡ «ἀνεπίληπτος» δὲ αὐτὴ ἐρμηνεία ἔπρεπε νὰ συναρμόζεται μὲ τὸ «φιλόανθρωπον», τὸ «φιλάγαθον» καὶ τὴν «φιλόκαλον ἀγάπην».

θ) Ἡ γενικὴ διάταξη τοῦ βυζαντινοῦ ποινικοῦ δικαίου κατὰ τὴν ὁποία τὶς ἐπιβαλλόμενες ποινὲς ἔπρεπε νὰ διακρίνη ὄχι ἡ σκληρότητα, ἀλλὰ ἡ ἡπιότητα αὐτῶν. Αὐτὸ ἐκφράζεται ἰδιαιτέρως μὲ τὰ ὀριζόμενα ὅτι «διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων πρᾶτ' ὄνεσθαι δεῖ τὰς τιμωρίας οὐ μὴν τραχύνεσθαι»⁹³.

Εἶναι φανερὸ ὅτι μὲ τὴν διάταξη αὐτὴ διαγράφεται καὶ ἡ κατευθυντήρια ἐρμηνευτικὴ γραμμὴ, ποῦ πρέπει νὰ ἀκολουθῆ ὁ βυζαντινὸς δικαστὴς πρὸς τὸ σκοπὸ τῆς ἐπιβολῆς ἐπεικῶν ποινικῶν κυρώσεων.

Πῶς ὅμως ὁ ποινικὸς δικαστὴς θὰ προέβαινε σὲ ἐπεικειῖς ἐρμηνεῖες καὶ ρυθμίσεις, ὅταν κατ' ἀρχὴν γιὰ κάθε προβλεπομένη ἐγκληματικὴ πράξη ὀριζόταν ἀπὸ τὸ

88. Βασ. 2.3.9, καὶ 2.3.168. — *Epitome* 1.32, 3.19. Ζέπω ν J. G-R, τ. 4, σ. 290 καὶ 301. — Ἀρμενόπουλος, 1.15.6 καὶ 1.15.14.

89. Βασ. 2.3.20, 56, 192. Ὁμοίως 60.51.29 καὶ σχόλιον. — Ἀρμενόπουλος, 1.15.8,10. — *Synopsis Minor* Α', 83. Ζέπω ν J. G-R, τ. 6, σ. 432. — *Epanagoge Aucta* I, 8. Ζέπω ν J. G-R, τ. 6, σ. 58. — *Prochiron Auctum* XL, 58, 67. Ζέπω ν J. G-R, τ. 7, σ. 321 καὶ 322. — *Πεῖρα* LI, 12. Ζέπω ν J. G-R, τ. 4, σ. 214. — Ἀτταλ. II, ιθ', Ζέπω ν J. G-R, τ. 7, σ. 495.

90. Βασ. 2.1.28,29. — Ἐπαναγωγὴ/Εἰσαγωγὴ II, 8. Ζέπω ν J. G-R, τ. 2, σ. 241. — *Epitome* 1.35 καὶ 3.19. Ζέπω ν J. G-R, τ. 4, σ. 290 καὶ 301.

91. *Πεῖρα* LI, 32. Ζέπω ν J. G-R, τ. 4, σ. 219. — *Synopsis Basilicorum*, Ν', VI, 19. Ζέπω ν J. G-R, τ. 5, σ. 445.

92. «Ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις καὶ ἀσφασί τὴν ἀνεπίληπτον ἐρμηνείαν προσιέμεθα». *Πεῖρα* LI, 52. Ζέπω ν J. G-R, τ. 4, σ. 219. Βασ. 2.1.29.

93. Βασ. 60.51.38 (= *Dig.* 48.19.42). — *Synopsis Minor* Ε', ζς'. Ζέπω ν J. G-R, τ. 6, σ. 398. — *Synopsis Basilicorum*, Π', XVIII, 8. Ζέπω ν J. G-R, τ. 5, σ. 469. — «Ἐν ταῖς ἐρμηνείαις τῶν νόμων πρᾶτον τὰ περὶ ποινῶν ἔνοσι» (*Epitome* 1.37. Ζέπω ν J. G-R, τ. 4, σ. 290). — Ἀτταλ. 35, σιγ'. Ζέπω ν J. G-R, τ. 7, σ. 483.

νόμο και συγκεκριμένη ποινή; 'Ο δικαστής στις περιπτώσεις αυτές ήταν υποχρεωμένος όχι μόνον να συμμορφωθεί προς την καθορισμένη ποινική κύρωση, αλλά ταυτοχρόνως ήταν άπογυμνωμένος από οποιαδήποτε έξουσία για την τυχόν αύξομείωση της ποινής. 'Επί του σημείου αυτού τὰ βυζαντινά νομοθετικά και νομικά κείμενα είναι σαφέστατα και δὲν αφήνουν κανένα περιθώριο ἐνδοιασμοῦ:

«Ποινή ἐστὶν ἢ ἀπὸ νόμου ὠρισμένη τιμωρία ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν, εἴτε χρηματικὴ ἐστίν, εἴτε ἐγκληματικὴ, ἢτοι κεφαλικὴ, ἣτις οὐκ ἀπὸ τοῦ δικαστοῦ ποσοῦται καὶ εὐρίσκεται, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ νόμου πεπόσεται καὶ εὔρηται, καὶ αὐξῆσαι ἢ μειοῦν ταύτην ὁ δικαστὴς οὐ δύναται»⁹⁴.

'Ακόμη πρέπει νὰ προστεθῆ ὅτι, ἂν ὁ δικαστὴς ἀποφαινόταν ὅτι ὁ κατηγορούμενος ἦταν ἔνοχος ὠρισμένης ἐγκληματικῆς πράξεως παρέλειπε ὅμως νὰ ὀρίσει καὶ τὴν ποινή, τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν εἶχε καμμιὰ ἰδιαίτερη ἐπίπτωση. Κι αὐτό, γιατί ἡ ποινή ἦταν καθορισμένη ἀπὸ τὸ νόμο καὶ συμπαρακολουθοῦσε αὐτοδικαίως τὸν καταδικασθέντα γιὰ συγκεκριμένο ἐγκλημα. 'Ετσι, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ὁ δικαστὴς ἐστερεῖτο οποιασδήποτε ἐξουσίας γιὰ τὴν ἐπιμέτρηση τῆς ποινῆς⁹⁵.

Παρὰ τὰ ὅσα ὅμως ἐξετέθησαν ὑπῆρχαν καὶ περιπτώσεις, ὅπου ὁ βυζαντινὸς δικαστὴς εἶχε τὴ διακριτικὴ ἐξουσία νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ποινὴ ποὺ θὰ ἔκρινε ὡς δικαία καὶ πρόσφορη. 'Η ἐξουσία του ὅμως αὐτή, ποὺ ἐνδεχομένως θὰ μπορούσε νὰ φθάσῃ καὶ στὴν αὐθαιρέσια, δὲν εἶχε ἀφελθῆ ὅπως φαίνεται χωρὶς περιορισμούς. 'Αντιθέτως εἶχε νομοθετηθῆ ὁ εὔστοχος ὑπὲρ τοῦ κρινομένου ὡς ἐνόχου φραγμὸς ποὺ ὠριζε ὅτι τὶς ἐπιβαλλόμενες ποινὲς ἔπρεπε νὰ τὶς διακρίνῃ πνεῦμα ὄχι σκληρότητας, ἀλλὰ ἐπιεικείας καὶ φιλανθρωπίας.

'Ετσι ἐξοπλισμένος μὲ διακριτικὴ ἐξουσία ἐμφανίζεται κατὰ τὶς νομικὲς πηγές ὁ δικαστὴς, ὅταν π.χ. ἐπρόκειτο κυρίως «περὶ ἐξτραορδιναρίων ἐγκλημάτων»⁹⁶, γιὰ

94. 'Αρμενόπουλος, Append., III, 44 (σχόλιο). — «Ποινή δὲ οὐκ ἐπάγεται, εἰ μὴ ἐξ ἐκάστου νόμου ἢ ἄλλου τινὸς ἰδικοῦ νομίμου ἰδικῶς τῷ ἐγκλήματι ἐπιτεθεῖσα» (Βασ. 2.2.126).

95. «...καὶ ἡ μὲν ποινὴ ἀπὸ νόμου ὠρισταὶ καὶ ὁ νόμος αὐτὴν ἐπάγει, κἂν ὁ δικαστὴς μὴ εἴπῃ τὸ ποσόν· οἷον, ἐὰν ὁ δικαστὴς καταδικάσῃ τινὰ ὡς κλέπτην ἢ δόλον ποιήσαντα ἢ ὡς φονέα ἢ ὡς ἄλλο τι πλημμελήσαντα, κἂν μὴ ἐπάγῃ καὶ τὴν ποινὴν ρητῶς, οὐδὲν βλάπτει· ἅμα γὰρ τῇ τοῦ ἁμαρτήματος καταδίκη ἐπακολουθεῖ καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ νόμου ὠρισμένη ἐπὶ τούτῳ ποινὴ σιωπηρῶς, κἂν μὴδὲν εἴπῃ ὁ δικαστὴς· καὶ δίδωσιν ἡ πάσχει ὁ τῷ ἁμαρτήματι καταδικασθεὶς ὁ ὁ νόμος ὠρισε.» ('Αρμενόπουλος Append. III, 44 σχόλιο). — Βασ. 60.1.10 (Dig. 48.16.4). — *Synopsis Basilicorum*, Σ'. VI, 1. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 5, σ. 512. — 'Ατταλ. 35, γ'. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 7, σ. 461.—«...καὶ τοῖνον ἐὰν ἐπὶ ἁμαρτήματος καταδικάζων τινὰ ὁ δικαστὴς μὴδὲν περὶ τῆς ποινῆς εἴπῃ, ἡ ποινὴ σιωπηρῶς ἐπακολουθεῖ· ὠρισταὶ γὰρ ὑπὸ τοῦ νόμου ἢ τοιαύτης ἐπεξέλευσις καὶ ἐπεξεργασία» (Βασ. 60.1.10 σχόλιο).

96. Βασ. 60.22 (= Dig. 47.11 «De Extraordinarius Criminibus»).

τὰ ὁποῖα «παρὰ τῶν νόμων ἰδικὴ ποινὴ οὐχ ὄρισταί»⁹⁷. Τότε ἀκριβῶς εἶχε τὴ δύνα-
τότητα «ἐπαγαγεῖν ἢν βούλεται»⁹⁸ ποινὴν, ἐντὸς ὅμως τῶν πλαισίων τῆς «καλοθελοῦς
συμμετρίας»⁹⁹. Χαρακτηριστικὸ μάλιστα ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ τὸ ἐπεξηγημα-
τικὸ σχόλιο ἐπὶ τῆς διατάξεως τῶν Βασιλικῶν τῆς ὀριζούσης ὅτι «ἐν ταῖς ποιναίαις
αἰτίαις τὸ καλοθελὲς ἐρμηνεύομεν». Ὁ σχολιαστὴς λοιπὸν αὐτῆς ἀποσαφηνίζει ὅτι:
«Ὅταν γὰρ εὐρήσωμεν τὸν νόμον ποινηλατοῦντά τινα καὶ μὴ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας
ὀρίζοντα, τὴν ἐλαφροτέραν ἐπιλεγόμεθα κόλυσιν διὰ τὸ καλοθελές»¹⁰⁰.

Ἄ'Ελαφροτέρων» ὅμως τιμωρία εἶχε τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐπιβάλλῃ ὁ δικαστὴς καὶ
σὲ ἄλλες περιπτώσεις, ὅπου ὁ νόμος ἄφηνε περιθώρια καὶ τοῦ παρεῖχε κατὰ τὴν ἐπιμέ-
τρησιν τῆς ποινῆς τὴ διακριτικὴ εὐχέρεια κρίσεως ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς ἐπιβλητέας
ποινῆς. Ἔτσι π.χ. κατὰ τὸν σχολιαστὴ «... ὅτε τυχὸν εἴπη ὁ νόμος, ὁ δεῖνα κεφαλι-
κῶς τιμωρηθῆτω· ἐπεὶ τὸ κεφαλικῶς δηλοῖ καὶ τὴν διὰ ξίφους τιμωρίαν, καὶ τὸν πε-
ριορισμὸν, καὶ τὸ μέταλλον, πρῶτον ἐρμηνευτέον τὸ κεφαλικῶς»¹⁰¹. Τὸ ἴδιο συ-
νέβαινε καὶ ὅταν ὁ νόμος σὲ ὀρισμένα ἐγκλήματα ἀπειλοῦσε διαζευκτικὰς ποινάς.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν «ἐξτραορδινάριων ἐγκλημάτων» ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες περιπτώ-
σεις ὅπου ὁ δικαστὴς εἶχε τὴν ἐξουσία αὐξομειώσεως τῆς ποινῆς^{101α}. Ἡ τυχὸν ὅμως
ἀπὸ αὐτὸν ἐπιβολὴ ποινῆς βαρύτερης τῆς ὀριζομένης φαίνεται ὅτι δὲν ἄφηνε τὸν κα-
ταδικασθέντα καὶ ἀβοήθητον ἀπὸ κάθε ὑπὲρ αὐτοῦ πρόνοια. Ἀντιθέτως εἶχε νομο-
θετηθῆ ὡς ἀντιστάθμισμα ταυτόχρονος μετριασμὸς τῶν ποινικῶν ἐπακολουθημάτων.
Χαρακτηριστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ διάταξις ἢ ὀρίζουσα ὅτι ἐὰν ἐπρόκειτο
περὶ ἐγκλήματος τὸ ὁποῖον ἐπέσυρε καὶ τὴν «ἀτιμίαν», ὁ καταδικασθεὶς σὲ ποινὴ μὴ
χρηματικὴ, βαρύτερη ὅμως τῆς ὀριζομένης ἀπὸ τὸ νόμο, πρὸς «κουφισμὸν» ἀπηλ-
λάσσετο ἀπὸ τὴν κύρωση τῆς ἀτιμίας.

«... ἢ κατὰ αὐξήσιν ἐπιφερομένη καταδίκη ὑπὲρ τὴν ὀρισμένην ἐκ τοῦ νομίμου

97. Βασ. 60.28.1. — «... Ἐξτραορδινάρια λέγονται ἐγκλήματα τὰ μὴ ἔχοντα ὀρισμένην ἀπὸ
τοῦ τῶν νόμων ὀρδίνου τὴν τιμωρίαν. ἰστέον οὖν, ὅτι εἰσὶ καὶ δημόσια ἐγκλήματα, εἰσὶ καὶ ἰδιωτι-
κά...» (Βασ. 60.1.24 σχόλιο). Πρβλ. καὶ Βασ. 60.51.13 (σχόλιο).

98. «... ἐνθα δὲ παρὰ τῶν νόμων ἰδικὴ ποινὴ οὐχ ὄρισταί, ἔξεστι τῷ δικάζοντι ἐπαγαγεῖν ἢν
βούλεται». (Βασ. 60.28.1 καὶ σχόλιο).

99. Βασ. 60.51.11. — «Ὁ ἐξτραορδινάριον δικάζων ἐγκλήματι αὐξῆσιν καὶ μειοῦν τὴν ποινὴν
δύναται· ὥστε μέντοι ἐπὶ ἑκατέρου μὴ παρεξίεναι τὴν συμμετρίαν» (Βασ. 60.51.13. — *Synopsis
Minor*, Ε', ξγ'. Ζέπω ν J. G-R, τ. 6, σ. 398).

100. Βασ. 2.3.155 (= Dig. 50.17.155§2). Πρβλ. καὶ L. B u r g m a n n, *Ecloga Basilico-
rum*, Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 15, Frankfurt am Main 1988, σ. 145.

101. Βασ. 60.51.38 (σχόλιο).

101α. Βασ. 60.51.15 καὶ σχόλιο, 21.3.3 (σχόλιο), 60.51.13 (σχόλιο).

τιμωρίαν κουφισμὸν τῆς ἀτιμίας χαρίζεται· δοκεῖ γὰρ ὡσπερ διάλυσις γίνεσθαι, βαρυνομένου μὲν τοῦ κατακρίτου ἐν τῇ αὐξήσει τῆς τιμωρίας, ὠφελουμένου δὲ αὐτοῦ ἐν τῷ κουφισμῷ τῆς ἀτιμίας»^{101β}.

ι) Ὁ βυζαντινὸς νομοθέτης σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις θεσπίζει ἐρμηνευτικὲς λύσεις πρὸς τὸ σκοπὸ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ «πραότερα καταδίκη».

Ἔτσι π.χ. στὴν περίπτωση τοῦ κατηγορηθέντος ὡς ἐνόχου βίας δημοσίας συνάμα δὲ καὶ ιδιωτικῆς, κατὰ τὴν ὁποία ὁ δικαστὴς ἀπεφάνθη ἀπλῶς ὅτι μετῆλθε βίαν, ἔπρεπε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἡ πράξις ἐνέπιπτε στὸ παράγγελμα τῆς ιδιωτικῆς βίας (*interdictum unde vi*) καὶ ὄχι στὸ ἐγκλημα τῆς δημοσίας βίας. Τοῦτο δὲ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι ὁ ὑπαίτιος διέφευγε τὶς κατὰ πολὺ βαρύτερες καὶ ὀδυνηρὰς ποινικὲς κυρώσεις «τοῦ περὶ βίας δημοσίου ἐγκλήματος»¹⁰².

ια) Τέλος στὶς ἐπισημανθεῖσες διατάξεις, οἱ ὁποῖες ἐπέσυραν τὴν εὐμενῆ ἀντιμετώπιση τῶν κατηγορουμένων ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ ποινικὸ δίκαιο, δὲν εἶναι ἴσως ἄσκοπο νὰ μνημονευθῇ καὶ ἡ γενικὴ ἀρχὴ ποὺ ἐδέσποζε στὸ δίκαιο αὐτὸ καὶ ἀφοροῦσε στὴ μορφή τῆς ὑπαιτιότητας τοῦ δράστη ἐγκληματικῆς πράξεως. Κι' αὐτὸ γιατί ἡ ἔλλειψη δολίας προαιρέσεως αὐτοῦ ἦταν καθοριστικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἡπιώτερη ποινικὴ μεταχείρισή του.

Ἐπ' αὐτοῦ τὰ νομοθετικὰ κείμενα τῶν βυζαντινῶν εἶναι ἀπολύτως σαφῆ, ὅταν ὀρίζουν ὅτι: «Ἐν πᾶσι τοῖς ἐγκλήμασι δεῖ ζητεῖν, ἐκ προνοίας τις ἢ κατὰ τύχην ἤμαρτε, καὶ οὕτως ἢ πρὸς τὸν νόμον ἢ πραότεραν ἐπιφέρειν τιμωρίαν»¹⁰³.

Β'. Ν ο μ ο λ ο γ ί α

Παραλλήλως πρὸς τὶς μνημονευθεῖσες ποινικὲς διατάξεις τοῦ δικαίου τῶν βυζαντινῶν, οἱ ὁποῖες ἀπέβλεπαν στὸν ἡπιώτερο ποινικὸ κολασμὸ, καὶ οἱ ἀποφάσεις τῶν βυζαντινῶν δικαστηρίων δὲν φαίνεται ὅτι ὑστέρησαν καθόλου πρὸς τὴν κατεύθυν-

101β. Βασ. 21.3.4. — Ὁμοίως Βασ. 21.2.13 καὶ σχόλιο καὶ Βασ. 60.51.10.

102. Βασ. 60.51.29 καὶ σχόλιο. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὴ γενικὴ διάταξη, ποὺ ὑποδεικνύει ὅτι γιὰ τὴ φιλαγαθέστερη ἐρμηνεία τοῦ νόμου «οὐ δεῖ σκοπεῖν τὰ γράμματα, ἀλλὰ τὸν νοῦν καὶ δὴ τὴν ἐνοίαν αὐτοῦ». (*Epitome* 1, 16. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 4, σ. 287). — «Σημεῖωσαι, ὅτι τὸ δὲ βί περιβάτα, εἰς τὸ τρίτον δημεύει, καὶ ὅτι ὁ περιπεσὼν αὐτῷ οὔτε ἄρχων, οὔτε συγκλητικὸς γίνεται, οὔτε ἄλλην μετέρχεται τιμὴν. τὸ δὲ βί πούβλικα εἰς διηνεκῆ ἐξορίαν τοῦ μετάλλου καταδικάζει, ὡς κεφ. 10 θεμ. τελευτ. ἢ ἔπεται καὶ ἡ εἰς τέλειον δήμευσις». (Βασ. 60.18.12 σχόλιο).

103. Βασ. 60.51.5 (= Dig. 48.19.5 § 2). — *Synopsis Minor* E', 62. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 6, σ. 397-398. — Ἀτταλ. ΛΕ', ργς'. Ζέ π ω ν J. G-R, τ. 7, σ. 482. — Φ ω τ ί ο υ Ν ο μ ο κ ά ν ω ν, τ. Θ', κεφ. ΚΖ'. Γ. Ρ ά λ λ η καὶ Μ. Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. Α', Ἀθήνησιν 1852, σ. 200.

ση αὐτή. Ἀντιθέτως εὐμενεῖς πρὸς τοὺς κατηγορουμένους ἐρμηνεῖς καὶ διάχυτο πρὸς αὐτοὺς πνεῦμα ἐπιεικείας καὶ φιλανθρωπίας ἀποπνέει ἐμφανεστάτα ἀπὸ τῆς ἀποφάσεως τους. Ἡ συμμόρφωση ὅμως τοῦ βυζαντινοῦ δικαστῆ στὰ περὶ εὐμενοῦς ἀντιμετωπίσεως τῶν κατηγορουμένων ὀριζόμενα δημιουργοῦσε σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ὅπως φαίνεται, ἐρμηνευτικὰ προβλήματα ἐξ αἰτίας ἀντιτιθεμένων ποινικῶν διατάξεων.

Περὶ αὐτοῦ πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὴν Πεῖρα τοῦ Εὐσταθίου τοῦ Ρωμαίου, τῆ σημαντικωτάτῃ ἀλλὰ καὶ μοναδικῇ βυζαντινῇ συλλογῇ ἀποσπασμάτων δικαστικῶν ἀποφάσεων καὶ γνωμοδοτήσεων τοῦ ἐνδέκατου αἰώνα, μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζεται ἐναργῶς τὸ ἐφαρμοζόμενο τότε στὴν πράξιν δίκαιο¹⁰⁴. Εἰδικότερα:

α) «Ὅπως ἀναφέρεται σὲ χωρίο τῆς συλλογῆς αὐτῆς, «νόμος ἐστὶ πραῦνεσθαι μᾶλλον τὰς ἀποφάσεις ἢ τραχύνεσθαι, καὶ ἕτερος νόμος ἐστίν, ἵνα τὰς ὀρισμένας ποινὰς ἀπὸ τοῦ νόμου μὴ παραβαίνωσιν οἱ δικασταί». Καὶ εὐλόγως προβάλλει ὁ μάγιστρος¹⁰⁵ τὸ ἐρώτημα: «Πῶς δύναται δικαστὴς πραῖναι τὴν ἀπόφασιν, ἔνθα παρὰ τοῦ νόμου τραχεῖα ἐστὶ;»¹⁰⁶.

Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς περιπτώσεως αὐτῆς, ὅπως ἀναπτύσσεται στὴ συνέχεια, ὁ δικαστὴς, ἐὰν βεβαίως τοῦ παρείχετο ἡ δυνατότητα, ἔπρεπε νὰ προβῆ σὲ ἐκεῖνον τὸ νομικὸ χαρακτηρισμὸ τῆς ἐγκληματικῆς πράξεως, μὲ τὸν ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ἡπιώτερη ποινή.

Ἔτσι εἰδικότερα ὁ τὸ χρεωστικὸν «γραμματεῖον¹⁰⁷ ἀφερόμενος καὶ ἀπαλείψας» ὑπέκειτο στὰ ἐγκλήματα τοῦ «ὠσανεὶ πλαστοῦ»¹⁰⁸ ὅπως καὶ τῆς κλοπῆς, τὰ ὁποῖα

104. Βλ. σχετικῶς D. Simon, Rechtsfindung am byzantinischen Reichsgericht, Frankfurt am Main 1973 (Ἡ εὔρεση τοῦ δικαίου στὸ ἀνώτατο βυζαντινὸ δικαστήριον, μετὰφρ. I. M. Κοινιάρη, Ἀθήνα 1982).

105. «Μάγιστροι λέγονται ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἀρχόντων οἱ πλέον τῶν ἄλλων προνοεῖν ὀφείλοντες τῶν ἐπιτετραμμένων αὐτοῖς πραγμάτων. καὶ οἱ διδάσκαλοι οἰασθῆποτε ἐπιστήμης». (*Synopsis Basilicorum*, P. I, 93. Ζέπων J. G-R, τ. 5, σ. 502). Πρβλ. Ch. Gastgeber und J. Diethart, Λέξεις ρωμαϊκῆς διαλέκτου. Ein byzantinischen Fremdwörterlexikon, Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 22, Fontes Minores X, Frankfurt am Main 1998, σ. 448.

106. Πεῖρα 51, 22. Ζέπων J. G-R, τ. 4, σ. 216.

107. Ὡς πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ «γραμματείου» διαφωτιστικὰς εἶναι οἱ ἀκόλουθες διατάξεις τῆς Συνόψεως τῶν Βασιλικῶν (P. I, 34, 35. Ζέπων J. G-R, τ. 5, σ. 498):

«Τῷ ὀνόματι τοῦ γραμματείου τὸ κεραιωστὴν πρᾶγμα σημαίνεται», «Ἡ τοῦ γραμματείου καὶ τοῦ πράγατος προσηγορία εἰς πᾶν συνάλλαγμα καὶ ἐνοχὴν ὀρᾷ». Βλ. καὶ Βασ.. 2.2.4, 6.

108. Τὸ τί ἐθεωρεῖτο ὡς «ὠσανεὶ πλαστον» καὶ ποία ἦταν ἡ διαφορὰ του ἀπὸ τὸ «πλαστον» μᾶς πληροφορεῖ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τῆς Πείρας (64.2. Ζέπων J. G-R, τ. 4, σ. 237):

ἀμφότερα ἐτιμωροῦντο με ὀρισμένη ποινή. Ὁ δικαστής ὅμως ὁ «θέλων πραγμαῖναι μᾶλλον τὴν ἀπόφασιν ἢ τραχῦναι», τὸν ἀφελόμενον τὸ γραμματεῖον» δὲν τὸν κρίνει ὡς ἔνοχον πλαστογραφίας, ἀλλὰ κλοπῆς, δεδομένου ὅτι ἡ τελευταία ἐπέσυρε ἡπιώτερο ποινικὸ κολασμό¹⁰⁹. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο «ἀποκλίνων» ὁ δικαστής πρὸς τὴν «πρακτέραν» ποινικὴ κύρωση δὲν ἔπαυε συγχρόνως νὰ ἀποφαίνεται καὶ ἐντὸς τῶν νομίμων πλαισίων («νομίμως δοκεῖ ἀποφαίνεσθαι»).

β) Σὲ ὀρισμένες πάλιν περιπτώσεις ὁ βυζαντινὸς δικαστής δὲν ἐδίσταζε νὰ παραμερίζῃ ρητὲς διατάξεις τοῦ νόμου ποὺ προέβλεπαν σκληρὲς κατὰ τῶν ἐγκληματούντων ποινὲς καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ ἡπιώτερες, ὅταν ἀπὸ τὰ πραγματικὰ περιστατικὰ διεπίστωνε ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τους στὴ συγκεκριμένη ὑπόθεση δὲν ἀνταποκρινόταν ὄχι μόνον στὴν ὀρθὴ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ θύματος. Ἔτσι π.χ. τὸ βιασμὸ ἀνήβου κόρης¹¹⁰ ἀπὸ τὸν μνηστήρα της ἐχαρρακτήρισε ὁ δικαστής ὡς φθοράν. Στὴ συνέχεια δὲ παρακάμπτων τὰ ὀριζόμενα στὴ σχετικὴ διάταξη, τὴν ὁποία καὶ ἐπικαλεῖται, ποὺ προέβλεπε τὴ ρινοκοπία τοῦ φθορέως, «τὴν ποινὴν οὐκ ἐποίησε» καὶ ἐπέβαλε κατ' αὐτοῦ τὸν ἡπιώτερο ποινικὸ κολασμὸ τοῦ δαρμοῦ καὶ τῆς ἐν χρῶ κουρᾶς. Στὴν ἀπόφασιν δὲ αὐτὴ πιθανῶς κατέληξε ἀποβλέψας καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀνηλικίου, δεδομένου ὅτι μετὰ τὴν διάταξιν ποὺ ἐφήρμοσε τοῦ ἐδόθη ἡ δυνατότητα νὰ ἐπιδικάσῃ στὸ θῦμα τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας τοῦ δράστη, συνεκτιμήσας ἴσως καὶ τὸ

«Ὅτι πλαστόν ἐστι τὸ διὰ χειρῶν πλαττόμενον πᾶν, τὸ δὲ τοῦ νόμου πλαστόν ἐστι τὸ τὸν μὴ χρεωστοῦντα γράψαι χρεωστῆν μοι, καὶ μιμήσασθαι μὲν τὴν αὐτοῦ γραφὴν καὶ τὴν τῶν μαρτύρων· τὸ δὲ ὡσανεὶ πλαστόν ἐστι τὸ τὸ χρέος ἀφανίσαι, οἷον τὸ εὐρεῖν με ὁμολογίαν μου καὶ σχῆσαι, ἢ συμβαλλόμενα δικαιώματα τῷ ἀντιδικῷ μου ἀποκρύψασθαι, ἢ διαθήκην ἀφανίσαι. ἔλεγε δὲ ὁ μάγιστρος διαφορὰν τοῦ πλαστοῦ πρὸς τὸ ὡσανεὶ πλαστόν, ὅτι τὸ μὲν πλαστόν ποιεῖ τὸ μὴ ὄν γενέσθαι ἔν, τὸ δὲ ὡσανεὶ πλαστόν ἀφανίζει τὸ ὄν μὴ εἶναι. τὸ γὰρ ξέσαι γράμματα καὶ ποιῆσαι τὴν διαθήκην μὴ ἀναγινώσκεσθαι ἢ τὸ χωρίον μὴ νοεῖσθαι, ἀληθῆ μὲν εἰσί, ὡσανεὶ δὲ πλαστὰ ἐγένοντο μὴ δυναμένου ἀναγνωσθῆναι ὑπερ ἔχουσι καὶ δηλοῦσι». Πρβλ. καὶ *Βασ.* 60.41.1 (σχόλιο) καὶ *Βασ.* 60.41.23. Ὁμοίως καὶ Σ π. Τ ρ ω ἰ ἄ ν ο υ, Περὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς πλαστογραφίας ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ, Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, τ. ΛΘ'-Μ', Ἀθήναι 1972-73, σ. 181 ἐπ. Ἐπίσης βλ. καὶ τὴν προτεινομένη ἀπὸ τὸν Ν. Μ ἄ τ σ η [Κριτικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὴν Πεῖραν Ἐδσταθίου τοῦ Ρωμαίου, Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, τ. ΚΘ' (1959), σ. 364 (101)] διόρθωσιν τοῦ χωρίου αὐτοῦ τῆς Πείρας.

109. Σημειωτέον ὅτι τόσον τὸ «πλαστόν» ὅσον καὶ τὸ «ὡσανεὶ πλαστόν» ἐκολάζετο μετὰ τὴν ἴδια βαρυτάτη ποινὴ τοῦ περιορισμοῦ: «Ἡ τοῦ πλαστοῦ καὶ τοῦ ὡσανεὶ πλαστοῦ τιμωρία περιορισμὸς ἐστι καὶ τελεία δήμευσις, κατὰ δὲ δούλων ἐσχάτη». *Synopsis Basilicorum*, Π', XVII, 1. Ζ ἐ π ω ν J. G-R, τ. 5, σ. 468. — *Βασ.* 60.41.1).

110. Πείρα 49.22. Ζ ἐ π ω ν J. G-R, τ. 4, σ. 203.

γεγονός ότι ο πατέρας τῆς ἑπταετοῦς παιδίσκης εἶχε παραστήσει ψευδῶς ὅτι ἦταν δέκα ἐτῶν¹¹¹.

Ἐκ τῶν ὅσα προηγουμένως ἀνεπτύχθησαν γίνεται νομίζω φανερό ὅτι ὁ βυζαντινὸς νομοθέτης μὲ σειρὰ θετικῶν διατάξεων ἀπέβλεψε στὴν ἀμβλυνση τῆς σκληρότητας τοῦ ποινικοῦ κολασμοῦ. Πρὸς τὸ στόχο δὲ αὐτὸ φαίνεται ὅτι ἐκινεῖτο καὶ ἡ νομολογία τῶν βυζαντινῶν δικαστηρίων. Ἐτσι ὁ βυζαντινὸς δικαστὴς ἄλλοτε μὲ τὴν ἐλευθερὴν ἑρμηνεία τῶν κανόνων τοῦ δικαίου καὶ ἄλλοτε παραβαίνοντας αὐτούς, ἔδιδε λύσεις διαπνεόμενες ἀπὸ βαθῦ κοινωνικὸ συναίσθημα¹¹², τείνουσες στὴν ἐπιεικέστερη καὶ φιλόνηρωτη ποινικὴ ἀντιμετώπιση τῶν ἐγκληματούντων.

R É S U M É

Dispositions indulgentes et philanthropes du droit pénal byzantin atténuant la rigidité des peines attribuées.

Les dispositions inclinant à l'indulgence et à la philanthropie, en vigueur dans le droit pénal des Byzantins, font l'objet de l'étude ci-dessus.

Pour évaluer les dimensions réelles de ces dispositions, il est nécessaire de les examiner en jonction avec le système pénal en vigueur dans la législation byzantine, lequel ne se distinguait pas pour la douceur des peines dont on menaçait les infracteurs. C'est pourquoi sont mises en évidence les dispositions ayant trait plus généralement au châtement du crime, lesquelles sont jugées nécessaires au traitement de la question.

Ensuite, sont exposées les dispositions qui témoignent de plus de clémence à l'égard des accusés et qui ont été recueillies dans les textes juridiques byzantins. Il est clair que ces dernières visaient à l'atténuation de la rigidité des peines attribuées. Enfin, on souligne que, parallèlement au législateur byzantin, la jurisprudence des tribunaux byzantins allait également dans le même sens, en apportant, quand il lui en était donnée la possibilité, des solutions qui, inspirées par un profond sentiment social, penchaient vers un traitement plus clément des coupables.

111. Βλ. ἐκτενῶς Μεν. Τουρτόγλου, «Παρθενοφοβία» καὶ «Εὔρεσις θησαυροῦ», ἘΑ-θῆναι 1963, σ. 44-49.

112. Βλ. Κ. Τριανταφυλλοπούλου, Βυζαντινὸν Δίκαιον, Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ., τ. Ζ' (1929), σ. 917.